

Vesna Babić*
Marija Josipović**
Dr. Goran Tomašević***

HRVATSKI ZATVORSKI SUSTAV I ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA ZATVORENIKA

Autori u radu analiziraju odredbe Zakona o izvršavanju kazni zatvora povezujući ih s podacima o hrvatskom zatvorskom sustavu. Pojašnjavaju na koji se način i gdje izvršavaju te kazne i iznose temeljne podatke o zatvorenici-ma i osoblju sustava. Posebno se zadržavaju na odredbama o pravima zatvorenika povezujući ih s podacima o njihovoj realizaciji te na odredbama kojima se ta prava zaštićuju. Pritom raspravljaju i o teorijskim pitanjima povezanim uz sudsku zaštitu prava zatvorenika posebno naglašavajući značenje suca izvršenja. U zaključku upozoravaju na temeljne probleme našeg zatvorskog sustava (nedovoljan prostor i nedostatak osoblja) te na potrebu preciznijeg reguliranja sudske zaštite prava zatvorenika.

“Kaže se da nitko istinski ne poznaje naciju sve dok nije boravio u njenom zatvoru. Naciju ne treba suditi po tome kako postupa sa svojim građanima koji se nalaze na vrhu, već sa onima koji su na dnu.”

N. Mandela: *Dug put do slobode*, 1994.

Glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i maloljetničkog zatvora. (Zakon o izvršavanju kazne zatvora RH).

* Vesna Babić, načelnica Službe tretmana, Uprava za zatvorski sustav, Ministarstvo pravosuđa RH

** Marija Josipović, načelnica Službe upravnih poslova, Uprava za zatvorski sustav, Ministarstvo pravosuđa RH

*** Dr. Goran Tomašević, redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

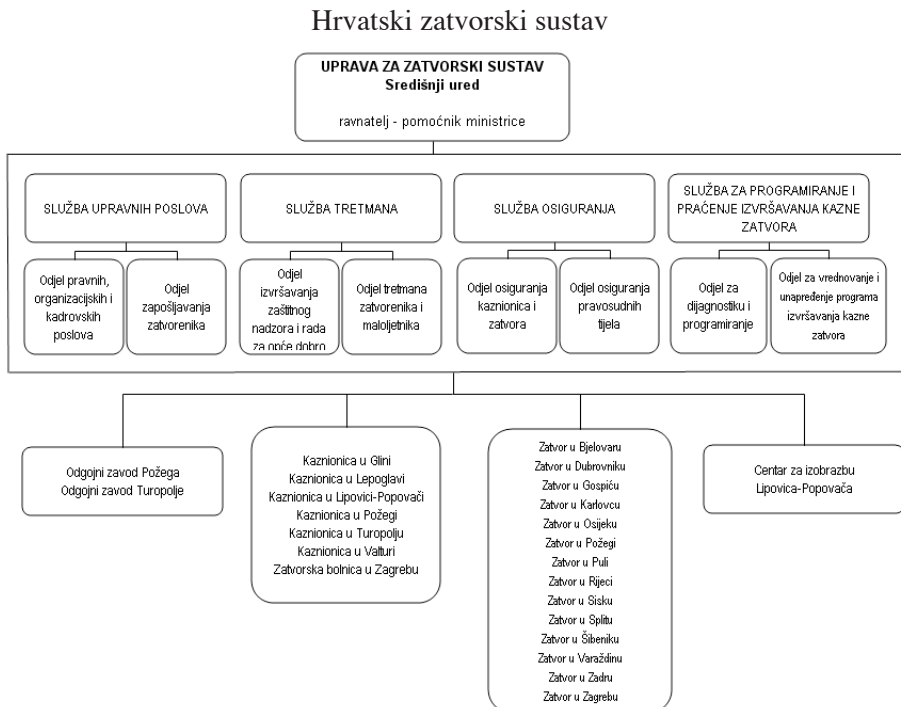
I. HRVATSKI ZATVORSKI SUSTAV

1. Opći podaci o zatvorskom sustavu u Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj kazna zatvora izrečena u kaznenom postupku u trajanju duljem od šest mjeseci izvršava se u sedam kaznionica: Glini, Lepoglavi, Lipovici - Popovači, Požegi, Turopolju, Valturi i Zatvorskoj bolnici (Zagreb). Kaznionica u Požegi jedina je kaznionica u kojoj kaznu izdržavaju žene. Prema stupnju sigurnosti i slobodi kretanja zatvorenika, kaznionice mogu biti zatvorene, poluotvorene ili otvorene. Zatvorene kaznionice su u Glini i Lepoglavi, a tu spada i Zatvorska bolnica. Kaznionica u Lipovici - Popovači i kaznionica u Turopolju su poluotvorene, dok je kaznionica u Valturi otvorena. Kaznionica u Požegi za žene je zatvorena s poluotvorenim i otvorenim odjelom. U Kaznionici u Požegi osnovan je i zatvoreni te poluotvoreni odjel za izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora, kao i poseban poluotvoreni odjel za punoljetne muškarce.

Mjera pritvora, kazna zatvora do šest mjeseci, kazna zatvora izrečena u prekršajnom postupku te kazna zatvora kojom je zamijenjena novčana kazna

Tablica 1.

izvršava se u četrnaest zatvora, i to u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Požegi, Puli, Sisku, Splitu, Šibeniku, Zadru, Varaždinu i Zagrebu. Svi su zatvori zatvorenog tipa. U četiri su zatvora (Gospić, Pula, Šibenik i Zagreb) osnovani posebni odjeli za izvršavanje kazne zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci.

Odgojna mjera upućivanja u odgojni zavod, koju sudovi mogu izreći maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, izvršava se u Odgojnom zavodu Turopolje (za maloljetnike) i Odgojnom zavodu Požega (za maloljetnice). Opći pregled našeg zatvorskog sustava naveden je u tablici 1.

2. Osoblje zatvorskog sustava

Rad u zatvoru je, bez dvojbe, jedan od najzahtjevnijih poslova uopće. Na prvom je mjestu zadaća zatvorskog osoblja organizirati zatvore tako da se društvo zaštiti od opasnih počinitelja kaznenih djela. Za neke je zatvorenike potrebna vrlo visoka razina sigurnosti, dok je za druge, kako bi se postigla svrha izvršavanja kazne zatvora, dovoljno i minimalno osiguranje. Zatvorsko je osoblje na malim prostorima i u različitim situacijama u kontaktu s osobama različitih karakteristika, različite zrelosti, svjetonazora, kulturnih navika, s osobama koje su počinile različita kaznena djela s često prisutnim poremećajima osobnosti te s osobama različitih sposobnosti i potreba. Prema svakoj od tih kategorija treba postupati uvažavajući njezine posebnosti i specifične potrebe uz istovremeno poštovanje njihova dostojanstva i ljudskih prava. Istovremeno, zatvorsko osoblje treba organizirati zatvore i na način da budu sigurna mjesta kako za svakog zatvorenika tako i za zaposlenike. Siguran zatvor ne znači samo zid i nadzor, nego i stručan rad, komunikaciju, pravednost i dosljednost u postupanju te organiziranje i poticanje što većeg dijapazona različitih aktivnosti i tretmanskih programa, kao i stvaranje atmosfere povjerenja. Uz to, zatvorsko osoblje ima zadaću organizirati život u zatvorima tako da se zatvoreniku već od dolaska na izvršavanje kazne omogući priprema za život na slobodi. Zatvorenike, naime, treba poticati tako da im vrijeme provedeno u zatvoru kasnije omogući odgovorno ponašanje nakon otpusta te ih motivirati da se obrazovanjem i radom osposobe za samostalan život u skladu s društvenim normama. Navedene zadaće odnose se na cjelokupno osoblje zatvorskog sustava bez obzira na to na kojim poslovima tko radi. Svi poslovi, naime, trebaju biti usmjereni ostvarenju svrhe izvršavanja kazne ali, istodobno, i prema umanjeњу štetnih posljedica koje uzrokuje život u zatvoru. Tako zahtjevan posao mogu obavljati samo vrlo motivirani ljudi posebnih osobina i sposobnosti. Stoga se, prilikom zapošljavanja zatvorskog osoblja, posebna pozornost usmjerava na pravilan odabir.

U kaznionicama, zatvorima i odgojnim zavodima utvrđena je sistematizacija radnih mjesta s ukupno 2.793 izvršitelja, koja je na kraju 2005. godine bila popunjena sa 2.380 djelatnika, što znači da je nepopunjeno ostalo čak 413 radnih mjesta. Prosječna dob svih zaposlenika je 38,4 godine, a prosječan je radni staž 18 godina (od čega 10,8 godina u zatvorskom sustavu). Opći podaci o zatvorskom osoblju navedeni su u tablici 2.

Tablica 2.

Opći podaci o zatvorskom osoblju u 2005. godini

Kaznionice / zatvori / odgojni zavodi	Stručna sprema	Sistema- tizirano	Popu- njeno	Prosjek dobi			Prosjek efektivnog radnog staža			Prosjek efektivnog radnog staža u sustavu		
				M	Ž	M+Ž	M	Ž	M+Ž	M	Ž	M+Ž
nadređeni službenici	SSS	14	13	39,0	33,0	36,0	20,3	23,3	21,8	14,0	12,5	13,3
	VŠS	38	32	37,9	37,9	37,9	17,1	20,0	18,5	12,7	11,9	12,3
	VSS	157	127	48,2	42,4	45,3	23,3	21,2	22,2	15,5	12,6	14,0
	mr.		2	43,0		43,0	20,5		20,5	16,5		16,5
službenici tretmana	SSS	28	26	36,8	38,4	37,6	17,9	20,3	19,1	10,1	16,3	13,2
	VŠS	10	8	32,7	38,0	35,3	17,3	16,0	16,7	3,3	12,8	8,1
	VSS	137	98	40,9	42,5	41,7	19,0	17,3	18,2	10,1	10,6	10,4
	mr.		1		45,0			17,0	17,0		1,0	1,0
službenici osiguranja	SSS	1.331	1.199	36,0	35,8	35,9	15,4	14,5	15,0	12,3	13,5	12,9
	VŠS	130	100	37,2	37,0	37,1	14,8	15,4	15,1	12,3	14,3	13,3
	VSS	39	38	36,3	21,5	28,9	12,7	9,5	11,1	8,7	7,5	8,1
strukovni učitelji	SSS	289	242	38,6	43,2	40,9	18,3	22,1	20,2	12,0	13,4	12,7
	VŠS	10	10	35,2	21,5	28,4	15,8	9,0	12,4	12,8	9,0	10,9
službenici zdravstvene skrbi	SSS	70	63	33,2	37,7	35,4	14,8	15,2	15,0	9,0	7,2	8,1
	VŠS	16	12	30,8	32,1	31,4	11,5	20,1	15,8	8,5	7,1	7,8
	VSS	42	28	48,8	33,6	41,2	21,1	8,2	14,6	10,8	4,2	7,5
	mr.		1		42,0	42,0		16,0	16,0		9,0	9,0
	dr.		1	48,0		48,0	21,0		21,0	11,5		11,5
službenici koji sudjeluju u programu izvršavanja kazne zatvora, mjere pritvora i odgojne mjere	SSS	78	66	45,7	43,4	44,6	22,5	22,2	22,4	13,6	13,0	13,3
	VŠS	13	10	48,6	48,0	48,3	27,4	27,0	27,2	15,5	7,8	11,7
	VSS	14	10	45,8	38,0	41,9	18,5	13,0	15,8	12,0	12,0	12,0
službenici na administra- tivno-tehničkim poslovima	SSS	209	171	43,2	42,0	42,6	21,4	20,2	20,8	12,4	10,6	11,5
	VŠS	29	24	37,3	43,8	40,6	18,8	21,0	19,9	8,6	10,8	9,7
	VSS	23	15	39,0	47,9	43,5	17,8	21,3	19,6	7,2	12,6	9,9
namještenici	NKV	59	51	41,6	41,9	41,8	26,8	18,3	22,5	18,8	7,9	13,3
	SSS	57	32	30,8	34,5	32,6	17,6	13,3	15,4	8,0	9,3	8,6
UKUPNO		2.793	2.380	38,5	38,4	38,4	18,8	17,2	18,0	11,5	10,1	10,8

Navodimo i posebne podatke o kvalifikacijama tretmanskog (tablica 3) te liječničkog osoblja (tablica 4).

Tablica 3.

Tretmansko osoblje prema strukama (2005.)

socijalni pedagog	35
pedagog	14
socijalni radnik	14
psiholog	14
profesor povijesti, filozofije, sociologije i politolog	10
profesor prirodnih, tehničkih i dr. predmeta (fizika, matematika, biologija, elektrotehnika, strojarstvo, ugostiteljstvo i dr.)	8
profesor tjelesne kulture	7
profesor jezika i književnosti	5
profesor glazbene i likovne umjetnosti	3
diplomirani učitelj	3
diplomirani vjeroučitelj i teolog	2
Ukupno	115

Tablica 4.

Zatvorski liječnici prema specijalnostima (2005.)

opća medicina	14
specijalist psihijatar	5
stomatolog	4
specijalist kirurg	2
specijalist internist	2
specijalist pulmolog	1
specijalist opće medicine	1
specijalist medicine rada	1
ukupno	30

Rad osoblja organiziran je tijekom 24 sata dnevno i 7 dana tjedno. No, usprkos tome, zatvorski se sustav suočava s teškoćama nastalim zbog nedovoljnog broja službenika. Te teškoće znatno otežavaju svakodnevno izvršavanje poslova i postupanje sa zatvorenicima. S tim je povezan i podatak o velikom broju prekovremenih sati, posebice onih koje ostvaruju službenici osiguranja (pravosudne policije). Iako *Zakon o radu* dopušta rad dulji od radnog vremena do 40 sati mjesečno, velik broj službenika pravosudne policije ostvaruje znatno više mjesečnih prekovremenih sati.

Zbog specifičnosti poslova izvršavanja kazne zatvora te podizanja kvalitete pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora, u Centru za izobrazbu zaposlenika zatvorskog sustava održava se permanentna edukacija zatvorskog osoblja. Svi službenici zatvorskog sustava koji su ovlaštene službene osobe dodatno se educiraju o tretmanu zatvorenika ovisnika o drogi i alkoholu, o prevenciji zlorabe droge te o tretmanu zatvorenika oboljelih od PTSP-a, hepatitisa i AIDS-a, kao i o prevenciji suicida i drugih rizičnih ponašanja, ali i o komunikacijskim vještinama i o timskom radu. Tijekom 2005. godine različite programe izobrazbe pohađao je 871 službenik zatvorskog sustava. Podaci o posebnoj izobrazbi zatvorskog osoblja navedeni su u tablici 5.

Tablica 5.

Dodatna izobrazba zatvorskog osoblja u 2005.

Vrsta izobrazbe	Službenici odjela upravnih poslova	Službenici odjela tretmana i zdravstveni službenici	Službenici odjela osiguranja	Ukupno službenika na izo- brazbi
Institucionalni i poslijepenalni tretman osuđenih ovisnika	2	6		8
Edukacija za rad s novoinstaliranim programom za obračun plaća	21		1	22
Uporaba sile srednje jakosti			67	67
Pripreme za nastavu i metode poučavanja	1	3	2	6
Izobrazba za stručne voditelje u provođenju i nadzoru prakse vježbenika pravosudne policije			17	17
Temeljni tečaj vježbenika pravosudne policije			31	31
Prevenција zlorabe droga u zatvorskom sustavu	44	14	71	129
Zarazne bolesti - hepatitis i SIDA	44	13	56	113
Informatička izobrazba	106	56	68	230
Komunikacija u zatvoru	25	27	100	152
Praktične tehnike skupnog i individualnog rada s ovisnicima		10		10
Uporaba sredstava prisile srednje jakosti za instruktore borilačkih vještina			5	5
Izobrazba načelnika i voditelja pododsjeka	1		59	60
Uvodni tečaj za vježbenike pravosudne policije			21	21
Ukupno: 14 tečajeva	244	129	498	871

3. Zatvorenici

a. Kategorije zatvorenika - temeljni pojmovi

U *Zakonu o izvršavanju kazne zatvora*¹ pojmom "zatvorenik" ili "zatvore-nica" označuje se osoba kojoj je izrečena kazna zatvora zbog kaznenog djela, a nalazi se na izdržavanju kazne u zatvoru ili kaznionici (zatvorenik u užem smislu riječi). U širem smislu riječi zatvorenik (zatvore-nica) svaka je osoba kojoj je oduzeta sloboda.² U taj širi pojam, osim zatvorenika u užem smislu, spadaju, dakle, *pritvorenici*,³ *zadržanici*⁴ i *kažnjenici*,⁵ kao i osobe koje su na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora. *Osuđenik*, prema zakonskom pojašnjenju, nije zatvorenik. Riječ je o osobi kojoj je izrečena pravomoćna kazna zatvora, ali se još ne nalazi na izdržavanju kazne, ili o osobi koja je započela izdržavanje kazne zatvora, ali joj je odobren prekid izdržavanja koji još traje. To je i osoba uvjetno otpuštena s izdržavanja kazne. Temeljna prava svim su tim osobama zajamčena bez obzira na njihov pravni status.

Za zatvorenike u užem smislu riječi, na kojima ćemo se duže zadržati, izrađuju se pojedinačni programi izvršavanja kazne zatvora koji sadržavaju programe aktivnosti. Svrha je tih programa osposobljavanje zatvorenika za reintegraciju u društvo i za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim

¹ Zakon je prihvaćen 1999., a na snagu je stupio 1.7.2001. U više je navrata dopunjavan i mijenjan. Sada važeći, pročišćeni, tekst objavljen je u NN 190/03. (u daljnjem tekstu ZIKZ).

² Kako je iz teksta najčešće lako zaključiti govori li se o zatvoreniku (zatvore-nici) u užem ili širem smislu, u daljim izlaganjima u oba ćemo se slučaja koristiti samo pojmom *zatvorenik* ili *zatvore-nica*.

³ *Pritvorenik* (*pritvore-nica*) jest osoba prema kojoj je odlukom suda određen pritvor te joj je, na temelju te odluke, oduzeta sloboda. Tijekom 2005. godine u zatvorima je bilo 1.105 pritvorenika, što predstavlja povećanje 21,6% u odnosu prema 2004. godini. Među tim pritvorenicima bilo je ukupno 16 maloljetnika. Prema vremenu provedenom u pritvoru bilo je:

- 70% pritvorenika koji su pritvoru boravili do 6 mjeseci;
- 20% pritvorenika koji su u pritvoru boravili od 6 mjeseci do godinu dana;
- 10% pritvorenika koji su u pritvoru bili dulje od godinu dana.

Za pritvorenike se, usprkos presumpciji njihove nedužnosti, ne mogu, za trajanja pritvora, organizirati aktivnosti koje se redovito određuju prema zatvorenicima u užem smislu riječi (nastavak ili uključivanje u obrazovanje, dodir s vanjskim svijetom, dopisivanje bez nadzora, uključivanje u posebne tretmanske programe), pa je stoga ta kategorija zatvorenika u nepovoljnijem položaju.

⁴ *Zadržanik* (*zadržanica*) pojam je koji se koristi u praksi, a označuje osobu koja je, na temelju zakonskih ovlasti, zadržana od strane državnih tijela. Iako je najčešće riječ o kraćem zadržavanju (npr. do 24 sata po odluci istražnog suca), ono ipak stvarno znači oduzimanje slobode. Tijekom 2005. godine čak su 1.452 osobe zadržane na temelju čl. 101. ZKP-a. Brojnost te kategorije zatvorenika te njihov specifični formalnopravni status zahtijeva znatan angažman svih zatvorskih službi.

⁵ *Kažnjenik* (*kažnjenica*) jest osoba kojoj je oduzeta sloboda na temelju odluke o izricanju kazne zatvora donesene u prekršajnom postupku ili joj je novčana kazna zamijenjena zatvorskom. U 2005. godini bilo je 28,6% zatvorenika.

pravilima. Za svakog se zatvorenika izrađuje program usklađen s njegovim osobinama i potrebama. Obuhvaća rad, obrazovanje, organizirano korištenje slobodnog vremena, uključivanje u posebne programe kojima se utvrđuju uzroci njihova delinkventnog ponašanja, posebne mjere sigurnosti te mjere za pomoć nakon otpusta. Pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora mijenja se ovisno o uspješnosti njegova provođenja te nastalim promjenama kod zatvorenika s kojima se program usklađuje. Ovisno o uspjehu u provedbi pojedinačnog programa izvršavanja, zatvorenici mogu ostvarivati različite pogodnosti. Odluke tijekom provođenja programa u nadležnosti su upravitelja. Za kažnjenike se, s obzirom na kratko trajanje njihove kazne, posebni programi postupanja ne utvrđuju. Stoga njima izrečena sankcija ima isključivo represivno obilježje.

b. Osnovni podaci o zatvorenicima

Tijekom 2005. godine 5.260 zatvorenika bilo je na izdržavanju kazne zatvora izrečene u kaznenom postupku, što čini 32,1% ukupnog broja zatvorenika koji su bili u zatvorskom sustavu u 2005. Od ukupnog broja zatvorenika tijekom godine s izvršavanjem kazne započelo je 3.290 zatvorenika, a 1.970 zatvorenika nastavilo je izdržavati kaznu započetu u prethodnim godinama.

Na izvršavanje kazne zatvora upućuje sudac izvršenja nadležnog županijskog suda. Osuđenici osuđeni na kaznu zatvora do šest mjeseci upućuju se u zatvore najbliže mjestu prebivališta. Za sve zatvorenike osuđene na kaznu zatvora dulju od šest mjeseci provodi se psihosocijalna dijagnostika. Tijekom 2005. godine za 1.372 zatvorenika obavljani su poslovi psihosocijalne dijagnostike i izrađeni prijedlozi pojedinačnih programa izvršavanja kazne zatvora.

Nakon dolaska u kaznionicu u kojoj će se izvršavati kazna, zatvoreniku se prezentira predloženi program konkretiziran u skladu s mogućnostima kaznonice. Provođenje pojedinačnog programa kontinuirano se nadzire, a upravitelj ima obvezu najmanje svaka tri mjeseca preispitati svaki pojedinačni program. Uspješnost programa procjenjuju članovi tima koji sudjeluju u njegovu provođenju. U skladu s rezultatima i napretkom svakog pojedinca određuje se razina uspješnosti odnosno stupanj i količina stečenih pogodnosti. Pogodnosti se odobravaju postupno, a sastoje se kako od pogodnosti unutar kaznionice tako i od pogodnosti povezanih uz izlaske iz kaznionice.

b.1. Broj zatvorenika prema vrstama počinjenih kaznenih djela

S obzirom na vrstu počinjenih kaznenih djela, među zatvorenicima prevladavaju počinitelji imovinskih kaznenih djela (35%), zatim slijede počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela (22%) te protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (19%). Precizniji podaci navedeni su u tablici 6.

Tablica 6.

Zatvorenici prema vrstama počinjenih kaznenih djela
(stanje na dan 31.12.2005.)

Kaznena djela protiv	31. 12. 2005.	
	broj	%
života i tijela	487	22,5
imovine	757	34,9
vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	400	18,5
spolne slobode, ćudoređa	173	8
opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa	117	5,4
braka, obitelji i mladeži	76	3,5
vjerodostojnosti isprava	22	1
sigurnosti platnog prometa i poslovanja	37	1,7
slobode i prava čovjeka i građanina	31	1,4
javnog reda	24	1,1
službene dužnosti	32	1,5
Republike Hrvatske	1	0
oružanih snaga RH	0	0
zdravlja ljudi	1	0
okoliša	0	0
pravosuđa	3	0,1
časti i ugleda	0	0
ukupno	2.167	100

b.2. Broj zatvorenika prema duljini izrečene kazne
(stanje na dan 31.12.2005.)

Najveći je broj zatvorenika osuđenih na kazne zatvora do 5 godina (ukupno 66,9%). Točni podaci o trajanju izrečene kazne navedeni su u tablici 7.

Tablica 7.

Zatvorenici prema trajanju kazne zatvora (stanje na dan 31.12.2005.)

Duljina kazne	31. 12. 2005.	
	broj	%
do 6 mjeseci	154	7,1
6 mjeseci do 1 godine	240	11,1
1 do 3 godine	703	32,4
3 do 5 godina	354	16,3
5 do 10 godina	405	18,7
10 do 15 godina	180	8,3
15 do 20 godina	64	3
20 do 40 godina	67	3,1
ukupno	2.167	100

b.3. Zatvorenici prema stupnju obrazovanja

Najveći broj zatvorenika ima završenu srednju ili obrtničku školu (48,55%). Točni podaci navedeni su u tablici 8.

Tablica 8.

Zatvorenici prema stupnju obrazovanja (stanje na dan 31.12.2005.)

Stupanj obrazovanja	Broj zatvorenika	%
ne zna čitati i pisati	9	0,42
bez školske izobrazbe	25	1,15
nezavršena osnovna škola	196	9,04
završena osnovna škola	616	28,43
nezavršena srednja ili obrtnička škola	182	8,4
završena srednja ili obrtnička škola	1.052	48,55
završena viša škola	47	2,17
završena visoka škola	33	1,5

Tijekom 2005. godine 337 zatvorenika bilo je uključeno u programe obrazovanja. Najveći se broj zatvorenika osposobljavao za jednostavnija zanimanja (242 zatvorenika ili 71,8%), zatim slijedi završavanje osnovne škole (46 zatvorenika ili 13,6%), dok je 25 zatvorenika (7,4%) pohađalo srednju školu. Dvadeset je zatvorenika (5,9%) bilo uključeno u proces opismenjivanja, a četiri su zatvorenika (1,2%) nastavila studiranje na fakultetima odnosno visokim školama.

b.4. Struktura zatvorenika prema dobi

Na dan 31. prosinca 2005. 59,06% zatvorenika na izvršavanju kazne bilo je mlađe od četrdeset godina. Najbrojniju dobnu skupinu čine zatvorenici između 27 i 39 godina (39,5%). Ti podaci pokazuju da se na izdržavanju

Tablica 9.

Zatvorenici prema dobi (stanje na dan 31.12.2005.)

Dob	Broj zatvorenika	%
18-21	32	1,48
21-23	86	3,97
23-27	304	14,02
27-39	858	39,59
39-49	507	23,4
49-59	279	12,87
59-69	78	3,6
više od 69	23	1,06

kazne, velikim dijelom, nalazi populacija u najproduktivnijem životnom razdoblju. Više u tablici 9.

b.5. Primjena sigurnosnih mjera

Svaki osmi zatvorenik (12,8%) imao je uz kaznu zatvora izrečenu i neku sigurnosnu mjeru. Najučestalija je sigurnosna mjera obvezno liječenje od ovisnosti o opojnim drogama (217 zatvorenika odnosno 32,3%) i obvezno liječenje od ovisnosti o alkoholu (160 zatvorenika odnosno 23,8%). 10,7% zatvorenika imalo je izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja.

Tablica 10.

Zatvorenici prema vrsti izrečene sigurnosne mjere
(stanje na dan 31.12.2005.)

Vrsta sigurnosne mjere	Broj zatvorenika	%
protjerivanje stranaca iz zemlje	30	4,5
zabrana upravljanja motornim vozilom	66	9,8
obvezno psihijatrijsko liječenje	72	10,7
obvezno liječenje od ovisnosti (alkohol)	160	23,8
obvezno liječenje od ovisnosti (opojne droge)	217	32,3
zabrana obavljanja zvanja, djelatnosti ili dužnosti	8	1,2
oduzimanje predmeta	118	17,6
ukupno	671	99,9

U posebne programe tretmana zatvorenika uključuju se svi zatvorenici kojima je izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja te zatvorenici za koje se tijekom dijagnostike ili tijekom izdržavanja kazne utvrdi da su ovisni o opojnim sredstvima premda im sigurnosna mjera nije izrečena. Stoga su razumljivi podaci po kojima je krajem 2005. godine čak 314 zatvorenika bilo uključeno u tretman ovisnika o alkoholu, dok je u tretmanu ovisnika o psihoaktivnim drogama sudjelovalo 325 zatvorenika. U poseban tretman za zatvorenike s posttraumatskim stresnim poremećajem bila su uključena 104 zatvorenika. U kaznionici Lepoglava provodi se i pokusni projekt tretmana zatvorenika koji su počinili kazneno djelo protiv spolne slobode i čudoređa.

b.6. Zatvorenici na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora

Gotovo prema polovini zatvorenika osuđenih na kaznu maloljetničkog zatvora ta se kazna izvršavala u trajanju do 2 godine (11 zatvorenika odnosno

47,8%), a prema svakom četvrtom zatvoreniku kazna u trajanju od 5 do 10 godina. Na kraju 2005. godine niti jedna ženska osoba nije bila na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora. Potpuni podaci navedeni su u tablici 11.

Tablica 11.

Zatvorenici na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora prema trajanju kazne (stanje na dan 31.12.2005.)

Duljina kazne	Maloljetnički zatvor	
	M	Ž
6 mjeseci do 1 godine	4	
1 do 2 godine	7	
2 do 3 godine	4	
3 do 5 godina	2	
5 do 10 godina	6	
ukupno	23	0

U tablici 12 navedeni su podaci o vrstama kaznenih djela počinjenih od zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora.

Tablica 12.

Broj zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora prema vrstama počinjenih kaznenih djela (stanje na dan 31.12.2005.)

Kaznena djela protiv	Maloljetnički zatvor	
	M	Ž
života i tijela	6	
imovine	12	
vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	2	
spolne slobode, ćudoređa	3	
opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa		
braka, obitelji i mladeži		
pravosuđa		
sigurnosti platnog prometa i poslovanja		
slobode i prava čovjeka i građanina		
ukupno	23	0

Većina zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora počinila je kaznena djela protiv imovine (12 zatvorenika), dok je 26% zatvorenika počinilo kaznena djela protiv života i tijela. Uz kaznu maloljetničkog zatvora dvojici zatvorenika bila je izrečena i sigurnosna mjera obveznog liječenja od ovisnosti o opojnim drogama.

Na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora na dan 31. prosinca 2005. nije bio niti jedan maloljetni zatvorenik. Svi su bili u dobi od 18 do 23 godine.

Podaci o obrazovanju zatvorenika navedeni su u tablici 13.

Tablica 13.

Stupanj obrazovanja zatvorenika na izvršavanju kazne maloljetničkog zatvora (stanje na dan 31.12.2005.)

Stupanj obrazovanja	Maloljetnički zatvor	
	M	Ž
ne zna čitati, pisati, ne poznaje osnovne računske operacije		
bez školske izobrazbe		
nezavršena osnovna škola	5	
završena osnovna škola	7	
nezavršena srednja ili obrtnička škola	2	
završena srednja ili obrtnična škola	9	
završena viša škola		
završena visoka škola		
program osposobljavanja		
drugo		
ukupno	23	0

b.7. Odgajanici

U zatvorskom sustavu odgojna se mjera upućivanja u odgojni zavod još uvijek izvršava prema *Zakonu o izvršenju sankcija izrečenih za kaznena djela, privredne prijestupe i prekršaje* iz 1974. godine. U tijeku je izrada Nacrta prijedloga zakona o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnim počiniteljima

Tablica 14.

Trajanje odgojne mjere (stanje na dan 31. 12. 2005.)

Trajanje odgojne mjere (u mjesecima)	Odgojni zavod Turpolje (odgajanici)	Odgojni zavod Požege (odgajanice)
do 1 mjeseca	2	1
1 do 3 mjeseca	5	3
3 do 6 mjeseci	10	1
6 mj. do 1 god.	23	6
1 do 2 god.	26	4
2 do 3 god.	5	1
ukupno	71	16

kaznenih djela. Na izvršavanju odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod na kraju 2005. godine bio je 71 odgajanik i 16 odgajnica.

Podaci o trajanju odgojne mjere navedeni su u tablici 14.

Najvećem broju odgajanika odgojna mjera traje od jedne do dvije godine (36,6%), a brojna je i kategorija odgajanika s izrečenom odgojnom mjerom u trajanju od šest mjeseci do jedne godine (32,4%).

Podaci o broju i vrstama izrečenih sigurnosnih mjera, o počinjenim kaznenim djelima te o dobi i obrazovanju odgajanika navedeni su u tablicama 15, 16, 17 i 18.

Tablica 15.

Primjena sigurnosnih mjera prema odgajanicima
(stanje na dan 31.12.2005.)

Vrsta sigurnosne mjere	Odgojna mjera	
	M	Ž
protjerivanje stranaca iz zemlje		
zabrana upravljanja motornim vozilom		
obvezno psihijatrijsko liječenje	2	
obvezno liječenje od ovisnosti (alkohol)	0	1
obvezno liječenje od ovisnosti (opojne droge)		
oduzimanje predmeta		
ukupno	2	1

Tablica 16.

Odgajanci po vrstama počinjenih kaznenih djela
(stanje na dan 31.12.2005.)

Kaznena djela protiv	Odgojna mjera	
	M	Ž
života i tijela	1	0
imovine	61	12
vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom	1	2
spolne slobode, čudoređa	2	
opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa		
braka, obitelji i mladeži	3	1
protiv pravosuđa		1
sigurnosti platnog prometa i poslovanja		
slobode i prava čovjeka i građanina	3	
ukupno	71	16

Tablica 17.

Dob odgajanika
(stanje na dan 31.12.2005.)

Dob	Odgojna mjera	
	M	Ž
14-16	2	
16-18	23	7
18-21	40	8
21-23	5	
23-27		
ukupno	71	16

Tablica 18.

Obrazovanje odgajanika
(stanje na dan 31.12.2005.)

Stupanj obrazovanja	Odgojna mjera	
	M	Ž
ne zna čitati, pisati, ne poznaje osnovne računske operacije bez školske izobrazbe	1	
nezavršena osnovna škola	29	2
završena osnovna škola	29	1
nezavršena srednja ili obrtnička škola	9	6
završena srednja ili obrtnična škola	3	
završena viša škola		
završena visoka škola		
program osposobljavanja		7
drugo		
ukupno	71	16

4. Financiranje zatvorskog sustava

Izvršavanje kazne zatvora financira se iz sredstava državnog proračuna. Radom zatvorenika mogu se ostvariti dodatni prihodi, pa se sredstva ostvarena na taj način koriste za podizanje standarda zatvorenika.

Prosječni dnevni trošak po jednom zatvoreniku u 2005. godini iznosio je 309,73 kuna, a uključuje, uz direktne troškove, i plaće osoblja zatvorskog sustava. Prosječni dnevni direktni trošak po jednom zatvoreniku u 2005. godini iznosio je 51,32 kune, a njegovu strukturu čini:

- prehrana	38,12%,	odnosno	19,56 kn
- smještaj	29,94%,	odnosno	15,37 kn
- liječenje	14,45%,	odnosno	7,41 kn
- naknade za rad u režiji	7,27%,	odnosno	3,73 kn
- potrošni materijal	3,80%,	odnosno	1,95 kn
- sprovođenja	4,11%	odnosno	2,11 kn
- slobodne aktivnosti i izobrazba	0,77%	odnosno	0,40 kn
- ostalo	1,54%,	odnosno	0,79 kn

II. PRAVA ZATVORENIKA I NJIHOVA ZAŠTITA

5. Općenito o zaštiti temeljnih prava građana

Razvitak ideja, ali i ustavnih propisa, o pravima čovjeka i građanina temelji se na teoriji prirodnog prava po kojoj svaki čovjek ima određena prava neovisno o tome jesu li mu ta prava priznata i postojećim, dakle pozitivnim pravom. Ta prirodna prava (npr. pravo na život, jednakost i sl.) ne mogu se oduzeti, pa ih pozitivno pravo mora priznati. Opseg tih prava ovisi o općem društvenom i civilizacijskom razvitku pa se ona u različitim povijesnim razdobljima različito određuju. Stoga ih se u suvremenoj teoriji (posebice ustavnopravnoj), ovisno o vremenu njihova prihvaćanja, dijeli u tri različita naraštaja.⁶ Tako prvi naraštaj čine prava priznata deklaracijama o pravima čovjeka i građanina iz 18. stoljeća (gdje se npr. govori o “samorazumljivim istinama” kao što je pravo na život, na jednakost s drugima i sl.⁷), drugi naraštaj su socijalna i gospodarska prava nastala početkom 20. st. koja predstavljaju zahtjev državi da zaštiti pojedinca od “... nepoželjnih učinaka tržišnog gospodarstva”⁸ (npr. pravo na rad, na zdravstvenu zaštitu i sl.), dok treći naraštaj čine u posljednje vrijeme sve šire prihvaćana prava povezana npr. uz zaštitu okoliša, zaštitu svih živih bića i sl.

Iako tijekom izvršavanja kaznenopravnih sankcija, posebice kazni oduzimanja slobode, može doći da izraženih povreda elementarnih ljudskih prava, na ovom se području zaštita šire pravno regulira tek od sredine prošlog stoljeća. Ta se zaštita danas ostvaruje, kako navodi Šeparović,⁹ na tri načina:

1. zaštitom općih ljudskih prava koja vrijede za sve, pa tako i za zatvorenike;
2. zaštitom prava zatvorenika uopće;

⁶ V. Sokol, S. i Smerdel, B., *Ustavno pravo*, Zagreb, 1998., str. 64.

⁷ Prava predviđena *Američkom deklaracijom nezavisnosti* iz 1776., ali i *Francuskom deklaracijom o pravima čovjeka* iz 1789. *Isto*.

⁸ *Isto*, str. 66.

⁹ Šeparović, Z., *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*, Zagreb, 2003., str. 36.

3. posebnom zaštitom pojedinih kategorija zatvorenika (žena, maloljetnika, bolesnika i sl.).

Spomenuti načini zaštite zatvorenika predviđaju se pravnim propisima, koje, prema području njihove primjene, možemo podijeliti u tri skupine. Tako se npr. kod nas ta zaštita najprije regulira univerzalnim pravnim aktima donesenim od UN,¹⁰ zatim europskim propisima¹¹ te, na kraju, pravnim odredbama unutarnjeg prava.¹² Naravno, samo postojanje propisa ne mora značiti da je zaštita zatvorenika uvijek i ostvarena. Stoga se, uz normiranje temeljnih prava, pravnim propisima sve više nastoje predvidjeti i forme (načini) nadzora kako bi se propisima određena prava u praksi i osigurala.¹³

6. Međunarodni pravni akti o zaštiti temeljnih prava zatvorenika

ZIKZ se temelji na međunarodnim pravnim pravilima kojima se zaštićuju kako opća prava čovjeka, tako i posebna prava zatvorenika. Najvažnije izvore ovdje ćemo i navesti.¹⁴ To su:

- *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* od 4. studenoga 1950. (pročišćeni tekst NN-MU 8/99);
- *Standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima* iz 1955.;
- *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* iz 1966. (NN-MU 12/93);
- *Europska minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima* iz 1973.;
- *Konvencija o transferu osuđenih osoba* od 21. ožujka 1983. (NN-MU 14/94, 5/01);
- *Konvencija protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* od 10. prosinca 1984. (NN-MU 12/93, 14/97);

¹⁰ Npr. *Općom deklaracijom UN o pravima čovjeka* iz 1948. kojom se zaštićuju opća pa stoga i temeljna ljudska prava zatvorenika. Univerzalnim propisima, dakle propisima koji bi se morali primjenjivati širom svijeta, mogu se zaštićivati i samo prava zatvorenika. Primjer su *Standardna minimalna pravila UN za postupanje sa zatvorenicima* iz 1955.

¹¹ Primjer su *Europska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* iz 1987. te *Europska zatvorska pravila* iz iste godine.

¹² U nas npr. odredbama ZIKZ-a.

¹³ To nastojanje izražava se u suvremenoj dilemi: treba li, uz upravni, predvidjeti i sudski nadzor nad postupkom izvršenja kazni oduzimanja slobode? Više o tome v. dalje, točka 10.

¹⁴ Na pojedinim izvorima nećemo se zadržavati. Neke važnije odredbe, posebice *Europskih zatvorskih pravila*, spomenut ćemo prilikom izlaganja o pravima zatvorenika predviđenim ZIKZ-om (v. točku 8.). Ta prava temelje se upravo na odredbama međunarodnog prava. Tekstove važnijih međunarodnih pravnih akata npr. v. u: Krapac, *Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskoga kaznenog postupnog prava*, Zagreb, 2003., 1199 str.

- *Europska zatvorska pravila*¹⁵ iz 1987. i 2006. godine.;
- *Europska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja* od 26.11.1987.

Ne želeći u radu ovog opsega široko raspravljati o postavkama međunarodnog prava o načinu izvršavanja kazne zatvora i o pravima zatvorenika, ipak moramo naglasiti da se već iz naziva nekih od tih međunarodnih pravnih akata zaključuje što je njihov temeljni cilj. Međunarodna zajednica, naime, pravnim propisima određuje minimalne standarde postupanja sa zatvorenicima. To znači da pojedine zemlje mogu zatvorenicima priznati i šira prava od minimalno određenih, no ne mogu, što je vrlo značajno, te standarde spustiti ispod onih određenih međunarodnim pravom. Takvo stajalište osigurava zatvorenicima tzv. *minimalna prava zatvorenika*.¹⁶ Među tim pravima u posljednje se vrijeme posebno ističe pravo zatvorenika na vezu s vanjskim svijetom.

O pravima zatvorenika u nas, povezujući ih s odredbama *Europskih zatvorskih pravila*, govorimo u narednoj točki.

7. Prava zatvorenika prema odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora

a. Opće napomene

Zaštita ljudskih prava posebno je važno i osjetljivo pitanje u uvjetima zatvaranja jer se zatvaranjem osobi oduzima temeljno ljudsko pravo – pravo na slobodu. Pri tome osoba kojoj je oduzeta sloboda zadržava sva druga prava koja ima kao ljudsko biće. Iznimka su samo ona prava koja se oduzimaju ili ograničavaju, a specifična su posljedica zatvaranja. Oduzimanje ili ograničavanje takvih povezanih prava treba svesti na najmanju moguću mjeru. Tako se npr. oduzimanjem slobode znatno ograničava sloboda kretanja,

¹⁵ *Europska zatvorska pravila* (European Prison Rules) u daljnjem tekstu često ćemo spominjati. No, s obzirom na raspoloživi prostor, nismo ih u mogućnosti šire pojasniti. Tekst Pravila na hrvatskom objavljen je u časopisu *Penološke teme*, br. 16 (1990). Više o tome v. Turković, K., *Osvrt na Europska zatvorska pravila u svjetlu garancije ljudskih prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2/1996., str. 903-931. Nova *Europska zatvorska pravila* prihvatio je Odbor ministara država članica Vijeća Europe preporukom Rec(2006)2 od 11. 1. 2006. i navedena su u prilogu ovoga rada.

¹⁶ Posebno je izražen u preporuci R (87)3 Ministarskog komiteta Europskog vijeća od 12.2.1987. V. *Imprisonment Today and Tomorrow, International Perspectives on Prisoner's Rights and Prison Condition*, edited by D. Z. Smit and F. Dunkel, 1991., str. 374. To stajalište prihvaća se i u nacionalnim zakonodavstvima. Tako se u Italiji, zatvorskom reformom iz 1986., prihvaća da minimalna prava zatvorenika ne smiju ovisiti ni o procjeni ličnosti kao ni o ponašanju tijekom izvršavanja kazne, a još manje o vrsti počinjenog kaznenog djela. Upravo postojanje tih prava zahtijeva proširenje sudskog nadzora.

pravo slobodnog udruživanja te pravo na obiteljski život.¹⁷ Ograničenje prava na obiteljski život u slučaju zatvaranja direktno pogađa i članove obitelji koji nisu počinili kazneno djelo i imaju zajamčena sva ljudska prava. Osobito je ovdje osjetljivo pitanje prava roditelja i djece na međusobnu vezu, a time i na obiteljski život.

ZIKZ taksativno propisuje temeljna prava zatvorenika pa je obveza kaznonice ili zatvora da svakog zatvorenika upozna s tim pravima. Jedan je od načina upoznavanja s pravima i osiguravanje dostupnosti svih propisa u svezi s izvršavanjem kazne zatvora. U hrvatskom zatvorskom sustavu tiskan je poseban priručnik u kojem su na pojednostavljen i pristupačan način pojašnjene sve zakonske odredbe u svezi s izvršavanjem kazne zatvora.

Zakonskim odredbama onemogućuje se dodatno kažnjavanje ograničavanjem ostalih temeljnih ljudskih prava, osim u mjeri nužnoj za izvršavanje kazne zatvora. Samim zatvaranjem zatvorenici se dovode u nepovoljnije uvjete nego ostala populacija, pa stoga njihovim ljudskim pravima i zaštiti tih prava treba pokloniti posebnu pozornost. Ta ćemo prava posebno navesti.

b. Pravo zatvorenika na odgovarajući smještaj

Jedno od temeljnih prava zatvorenika je pravo na smještaj primjeren ljudskom dostojanstvu i zdravstvenim standardima. Prilikom smještaja zatvoreniku treba osigurati odgovarajuću površinu i obujam prostora te osvjetljenje, temperaturu i zračnost smještajnog prostora. Svakom zatvoreniku, prema ZIKZ-u, mora se osigurati zasebna postelja, posteljina, rublje i odjeća. Obavljanje fizioloških potreba treba zatvoreniku biti uvijek omogućeno, također i pristup pitkoj vodi. Smještaj neprimjeren ljudskom dostojanstvu i zdravstvenim standardima bio bi ponižavanje i dodatno kažnjavanje. Zabrana diskriminacije zahtijeva posebnu pozornost prema zatvorenicima invalidima, kojima treba osigurati smještaj primjeren vrsti njihove invalidnosti te im omogućiti uključivanje u sve programe i aktivnosti tijekom izvršavanja kazne zatvora.

Zakon propisuje da se zatvorenici u pravilu smještaju u zasebnu prostoriju, ali zbog postojećih arhitektonskih rješenja i nedostatka prostora za smještaj zatvorenika, većina zatvorenika u nas je smještena u zajedničke prostorije. Prigodom takvog smještaja zatvorenike se selekcionira vodeći računa o osobinama pojedinca, dobi i kriminološkim obilježjima kako bi zajednički smještaj imao što manje negativnih posljedica koje mogu otežavati skupni način izvršavanja kazne i utjecati na ostvarenje njezine svrhe. Tako se zatvorenici smještavaju odvojeno od pritvorenika i kažnjenika, muškarci od žena te maloljetnici od punoljetnih osoba.

¹⁷ Ta prava spadaju u prvi naraštaj ljudskih prava i priznata su *Općom deklaracijom o pravima čovjeka*.

Europska zatvorska pravila preporučuju pojedinačan smještaj, a samo iznimno i skupni. U pojedinačnom smještaju preporučuje se osigurati 4 m², a u skupnom 6 m² za svakog zatvorenika. Pri određivanju primjerenog prostora preporučuje se pozornost obratiti broju sati koje zatvorenici provode u sobama. Za razliku od Europskih zatvorskih pravila, ZIKZ propisuje minimum od 4 m² i 10 m³ po zatvoreniku, neovisno o vrsti smještaja.

Ukupni zakonski kapacitet smještaja zatvorenika u kaznionicama i zatvorima u nas je 3.009 osoba, od čega je za 2.274 (75,5%) osoba moguć smještaj u zatvorenim uvjetima. U poluotvorenim uvjetima može se, sukladno standardima, osigurati smještaj za 526 osoba (17,5% ukupnog smještajnog kapaciteta). U otvorenim uvjetima izvršavanja kazne zatvora postoje kapaciteti za 209 osoba, što čini 7% ukupnog smještajnog kapaciteta u zatvorskom sustavu.

Tijekom 2005. godine zatvorene kaznonice i zatvori bili su prosječno prekapacitirani za 603 zatvorenika. Budući da je trend porasta broja zatvorenika i nadalje prisutan, stanje prekapacitiranosti u narednom razdoblju bit će još izraženije.

c. Pravo na zaštitu osobnosti i na tajnost osobnih podataka

Zatvoreniku je zajamčena zaštita osobnosti i tajnost osobnih podataka. Time se izbjegava stigmatizacija zatvorenika i članova njihovih obitelji, a istodobno se zatvorenika uvažava kao osobu s dostojanstvom i pravom na rehabilitaciju. Zbog toga se predviđa da su zaposlenici dužni čuvati kao službenu i profesionalnu tajnu sve podatke o zatvoreniku do kojih su došli tijekom izvršavanja kazne zatvora odnosno tijekom sudjelovanja u provođenju pojedinačnih programa izvršavanja kazne. Zatvorskom osoblju, ovisno o poslu koji obavlja, ograničen je pristup osobnim podacima zatvorenika. Isto je tako zatvoreniku zajamčena zaštita privatnosti prigodom posjeta trećih osoba tijekom izvršavanja kazne. Posjetitelji mogu sa zatvorenikom kontaktirati i fotografirati ga samo uz njegov pristanak.

d. Pravo zatvorenika na odgovarajuću prehranu

Pravilna prehrana utječe na zdravstveno stanje i tjelesnu kondiciju svih ljudi pa ZIKZ stoga propisuje pravo zatvorenika na redovite obroke hrane i vode u skladu sa zdravstvenim standardima. Hrana koja se priprema zatvorenicima mora zadovoljavati i kvalitetom i količinom nutricionističke standarde.¹⁸ Nad-

¹⁸ Upravitelj ili osoba koju on odredi obvezni su sami provjeriti kvalitetu pripremljenih obroka.

zor nad higijenom obavlja osoblje medicinske struke, a sve osoblje koje radi na pripremi hrane upućuje se na redovite sanitarne preglede u ustanovi javnog zdravstva.

Zatvorenicima se osiguravaju najmanje tri obroka dnevno, a ako zatvorenik radi, ima pravo i na četvrti dopunski obrok. Dnevna kalorijska vrijednost hrane mora iznositi najmanje 3.000 kcl. Za bolesne zatvorenike i zatvorenice trudnice vrstu i količinu hrane određuje liječnik, a zatvorenicima se hrana osigurava i u skladu s njihovim vjerskim i kulturnim zahtjevima.

Zbog važnosti prehrane tijekom izvršavanja kazne zatvora predviđa se uključivanje predstavnika zatvorenika u izradu jelovnika. Kako zatvorenici ne mogu po svojoj volji organizirati prehranu, omogućuje im se kupovina nekih prehrambenih artikala u zatvorskim prodavaonicama kako bi mogli zadovoljiti svoje osobne prehrambene želje. U zatvorskom sustavu jelovnici se izrađuju prema normativima koje preporučuje nutricionist.

Europska zatvorska pravila obvezuju nacionalna zakonodavstva na inkorporiranje zahtjeva za dodatnom prehranom u nacionalno pravo. Uz to, preporučuje se zatvorenicima omogućiti i samostalno pripremanje obroka.

e. Pravo na rad

Prema Europskim zatvorskim pravilima, rad u zatvoru smatra se pozitivnim elementom u organiziranju izvršavanja kazne i nikada se ne koristiti u svrhu dodatnog kažnjavanja. Sve preporuke o radu koje sadržavaju Europska zatvorska pravila inkorporirane su u ZIKZ.

Tako, među ostalim, Zakon propisuje i dobrovoljnost rada. Rad je bitan element pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora kojim se zatvorenicima omogućuje priprema za život na slobodi, održavanje stečenih radnih navika ili stjecanje novih te ostvarivanje novčanih sredstava. Ta sredstva zatvorenici jednim dijelom mogu trošiti tijekom izvršavanja kazne, dok drugi obvezno štede do otpusta na slobodu.

Zatvoreniku se rad omogućuje u skladu s njegovim zdravstvenim sposobnostima i znanjima nakon polaganja ispita iz propisa o radu na siguran način. Radno vrijeme i uvjeti rada usklađeni su s općim propisima o radu.

Zatvorenika se može zaposliti na poslovima u kaznionici ili zatvoru ili kod drugog poslodavca izvan kaznionice. Organizacija i metode rada u zatvorskom sustavu moraju se uskladiti sa sličnim poslovima u društvenoj zajednici. Radi zapošljavanja zatvorenika u kaznionicama su ustrojene radionice za rad i strukovnu izobrazbu. Zatvoreniku osuđenom na kaznu zatvora u trajanju do šest mjeseci može se odobriti nastavak obavljanja vlastite djelatnosti u nje-

govu prostoru ili u zatvoru kao i nastavak rada kod poslodavca.¹⁹ Podaci o mjestu zaposlenja zatvorenika navedeni su u tablici 19.

Tablica 19.

Mjesto zaposlenja zatvorenika (stanje na dan 31.12.2005.)

	Kaznionice	Zatvori	Odgojni zavodi
Rad u zatvorskoj radionici	413 (48%)	42 (16%)	19 (32%)
Režijski rad	427 (44%)	186 (69%)	40 (68%)
Rad izvan kaznionice odnosno zatvora	-	42 (15%)	-
Rad u trgovačkim društvima	21 (8%)	-	-
Ukupno	861 (100%)	270 (100%)	59 (100%)

f. Pravo na izobrazbu

Zatvorenik ima pravo na izobrazbu kako bi se što lakše uključio u život na slobodi i povećao mogućnost zapošljavanja. U zatvorskom se sustavu organiziraju različiti oblici izobrazbe za zatvorenike, a omogućuje se i izobrazba izvan zatvorskog sustava. Školovanje zatvorenika provodi se prema nacionalnim programima za odrasle, a nakon završene izobrazbe zatvoreniku se izdaju dokumenti iz kojih se ne vidi da je određeni stupanj izobrazbe stečen za vrijeme izvršavanja kazne zatvora.

Troškove školovanja snosi kaznionica odnosno zatvor ili zatvorenik. U kaznionicama i zatvorima provodi se opismenjivanje te osnovno i srednjoškolsko školovanje. Zatvorenici se, među ostalim, mogu osposobljavati za različite struke u ugostiteljstvu, poljoprivredi, obradi metala, obradi drveta te za građevinske, tekstilne i informatičke struke.

Europska zatvorska pravila preporučuju da se zatvorenicima omogući zadovoljavanje obrazovnih potreba i interesa te da se za nepismene zatvorenike predvide posebni programi osnovnog opismenjivanja. Obrazovni programi trebaju biti usklađeni s nacionalnim obrazovnim programima.

Podaci o uključenosti zatvorenika u pojedine oblike izobrazbe navedeni su u tablici 20.

¹⁹ Tako je 2005., usprkos oduzimanju slobode, 27 zatvorenika nastavilo raditi kod poslodavca, a 3 su nastavila s vlastitom djelatnošću.

Tablica 20.

Zatvorenici uključeni u različite oblike izobrazbe tijekom 2005. godine

Oblici izobrazbe	na dan 31.12.2005.						tijekom godine					
	upisali	završili	prekinuli	nastavljaju	u kaznenom tijelu	izvan kaznenog tijela	upisali	završili	prekinuli	nastavljaju	u kaznenom tijelu	izvan kaznenog tijela
opismenjavanje	11	1	0	8	17	0	25	8	3	13	20	0
osnovna škola	41	0	2	38	37	2	67	30	9	39	41	5
osposobljavanje	21	12	0	65	77	2	132	69	31	43	157	2
obrtnička škola	8	1	1	7	3	6	11	5	4	9	6	7
srednja škola	9	0	3	11	3	12	8	0	0	12	2	10
viša škola	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
visoka škola	1	0	0	1	0	1	2	0	0	4	0	4
tečajevi	18	1	0	25	25	1	75	11	65	17	82	1
UKUPNO	109	15	6	155	162	24	320	123	112	137	308	29

g. Pravo na zdravstvenu zaštitu

Europska zatvorska pravila naglašavaju obvezu zatvorskih vlasti da sačuvaju zdravlje svih zatvorenika o kojima skrbe osiguravanjem zdravstvene zaštite na način kako je to organizirano u društvenoj zajednici. Zatvorenici moraju imati pristup zdravstvenim uslugama koje su raspoložive unutar države bez ikakve diskriminacije.

Pravo na zdravstvenu zaštitu temeljno je ljudsko pravo te mu se u zatvorskom sustavu pridaje posebna pozornost. Boravak u zatvoru, naime, može prouzročiti štetne posljedice na tjelesno i duševno zdravlje zatvorenika. Kako tijekom izvršavanja zatvorske kazne u relativno malim prostorima velik broj osoba dolazi u međusobne kontakte, povećana je i mogućnost zaraznih oboljenja, a odgovornost zatvorskog sustava jednaka je kako prema zatvorenicima tako i prema zatvorskom osoblju te posjetiteljima. Zaštita zdravlja zatvorenika treba se promatrati i sa stajališta opće brige o zdravlju stanovništva zbog toga što se zatvorenici nakon izdržavanja kazne vraćaju u socijalnu sredinu te je vrlo važno u kakvom će se zdravstvenom stanju nalaziti. Zdravstvena zaštita zatvorenika izjednačena je sa zdravstvenom zaštitom u javnom zdravstvu.

Od temeljne je važnosti za tjelesno i duševno zdravlje i boravak na svježem zraku te tjelovježba. Stoga Europska zatvorska pravila naglašavaju da svi zatvorenici, uključujući i one kojima je izrečena stegovna mjera, trebaju imati mogućnost boravka na svježem zraku minimalno jedan sat dnevno. U našem ZIKZ-u u potpunosti je primijenjena ta preporuka. Zatvorenicima se omogućuje boravak na svježem zraku najmanje dva sata dnevno.

Zdravstvena skrb posebno je propisana za žene i duševno oboljele zatvorenike, koji se u međunarodnim dokumentima ističu kao osjetljive kategorije zatvorenika. U zdravstvenoj zaštiti žena bitno je naglasiti potrebu dostupnosti specijalista za ženske bolesti te u sklopu zaštite majčinstva zatvorenicima trudnicama osigurati adekvatan liječnički tretman, prehranu i prilagođeni pojedinačni program izvršavanja kazne zatvora. Porođaj se organizira u specijaliziranoj ustanovi javnog zdravstva. Dijete uz majku zatvorenicu može ostati u kaznionici do treće godine života, o čemu odluku donosi centar za socijalnu skrb. Dijete se uz majku nalazi na posebnom odjelu, majka i dijete imaju pravo na tjedne posjete članova obitelji, a djetetu se pruža i odgovarajuća zdravstvena zaštita. Opremu za dijete i stručnu skrb osigurava kaznionica. Da bi se djetetu osigurao pravilan razvoj, ono se uključuje i u predškolske ustanove izvan kaznionice.

Ako se tijekom izvršavanja kazne kod zatvorenika uoče promjene stanja koje upućuju na duševnu bolest ili poremećaj, liječnici specijalisti zatvorskog sustava sastavljaju stručno mišljenje o zdravstvenom stanju zatvorenika. Sudac izvršenja zatvorenika može uputiti u prihijatrijsku ustanovu u skladu sa Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama ako je u zatvorenika utvrđena duševna bolest ili teški duševni poremećaj.

Tijekom 2005. godine u zatvorskom sustavu obavljeno je 118.925 liječničkih pregleda svih kategorija zatvorenika, od kojih je 71.056 pregleda izvršeno prema zatvorenicama na izvršavanju kazne zatvora. Iste su godine, izvan kaznionica i zatvora, u ustanovama javnog zdravstva obavljena dodatna 9.182 liječnička pregleda zatvorenika.

h. Pravo na vezu s vanjskim svijetom

Oduzimanje slobode ne smije onemogućiti vezu zatvorenika s vanjskim svijetom. Izolacija bi, naime, znatno otežala reintegraciju zatvorenika u društvo. Dodir s vanjskim svijetom tijekom izvršavanja kazne dopušteno je ograničavati samo u onoj mjeri koja je nužna za održavanje sigurnosti zatvorenika i zatvora, sprječavanje činjenja kaznenih djela i zaštitu žrtava kaznenih djela.²⁰

²⁰ U teoriji se ističe kako *pravo na vezu s vanjskim svijetom* obuhvaća (v. *Imprisonment... str. 360*):

- pravo na slobodnu i nekontroliranu komunikaciju zatvorenika tijekom posjeta te pravo na telefoniranje i slobodno dopisivanje; ta se prava, samo iznimno, mogu ograničiti, ali ne i ukinuti;
- pravo na izvješća o događanjima u vlastitoj obitelji;
- pravo na sudjelovanje u svim važnijim obiteljskim događanjima (ostvaruje se putem dopusta, po potrebi i nadziranog);
- pravo na praćenje događaja u vanjskom svijetu, što podrazumijeva pravo na primanje novina, knjiga te drugih izvora.

Kontakt s vanjskim svijetom tijekom izvršavanja kazne zatvorenik ostvaruje pravom na dopisivanje, telefoniranje i posjetima članova obitelji. Posjete članova obitelji zatvorenik ima pravo primiti dva puta mjesečno i blagdanom, a maloljetna djeca mogu posjećivati roditelja zatvorenika svaki tjedan i blagdanom. Zatvorenika po posebnom odobrenju mogu posjećivati i treće osobe. Pravo svakog čovjeka na zasnivanje obitelji primjenjuje se i na zatvorenike, pa je stoga propisano pravo vjenčanja u kaznionici odnosno zatvoru. U Europskim zatvorskim pravilima istaknuto je da zatvorenicima treba dopustiti, što je češće moguće, komunikaciju putem pisama, telefona ili elektroničkim putem s obitelji i drugim osobama te im omogućiti posjete. Na komunikaciju i posjete preporučuje se primjenjivati minimum ograničenja koja su povezana s održavanjem reda i sigurnosti.

Zatvorski sustav zatvorenicima organizira praćenje radijskog i televizijskog programa te prigodna športska natjecanja, predavanja i umjetničke priredbe. Većina kaznionica i zatvora ima knjižnice ili se posudba knjiga organizira iz mjesnih knjižnica, a također se nabavlja dnevni tisak. U 2005. godini u kaznionicama i zatvorima organizirano je ukupno 98 kulturnih priredbi (koncerti, kazališne predstave, izložbe i dr.) i 179 sportskih susreta. Za vrijeme izvršavanja kazne zatvorenik može na vlastiti trošak nabavljati knjige, novine i časopise.

Zatvoreniku se mogu odobriti i izvanredni izlasci radi sudjelovanja u važnim obiteljskim događajima ili radi obavljanja neodgodivog i važnog posla u interesu obitelji ili zatvorenika. Ovisno o procjeni, zatvorenik se takvim izlaskom može koristiti u pratnji službenika pravosudne policije ili bez pratnje.

Jedan je od oblika kontakta s vanjskim svijetom i mogućnost izlaska iz kaznionice odnosno zatvora. Ta mogućnost stječe se ovisno o uspješnosti provođenja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora. Takvi izlasci su pogodnost, a ne pravo, i mogu se odobriti nakon izdržanog dijela izrečene kazne ovisno o njezinu trajanju. Odobravanjem pogodnosti izlazaka zatvoreniku se pruža mogućnost intenzivnog kontakta s vanjskim svijetom odnosno održavanja i uspostavljanja obiteljskih odnosa, što podiže razinu ostvarivanja prava članova obitelji, a bitan je elemenat motivacije za uspješno izvršavanje pojedinačnog programa. Sukladno procijenjenoj uspješnosti izvršavanja pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, za 2.981 zatvorenika je, tijekom 2005., odobreno ukupno 9.847 različitih pogodnosti povezanih s izlascima iz kaznionica ili zatvora. Od tih 9.847 izlazaka samo su u 78 (0,8%) slučajeva zatvorenici zlorabili odobrene pogodnosti. Zlorababe se uglavnom odnose na kašnjenja i povratak u alkoholiziranom stanju. Taj podatak upućuje na kvalitetne procjene o zatvorenicima te na opravdanost odobravanja pogodnosti izlazaka.

i. Pravo na stručnu pravnu pomoć

Svaki zatvorenik ima pravo na stručnu pravnu pomoć radi zaštite svojih pravnih interesa. Kaznionice i zatvori obvezni su iz reda svojih službenika osigurati besplatnu pravnu pomoć zatvoreniku, a zatvorenici mogu angažirati odvjetnika po svom izboru i o svom trošku. Zajamčeno im je pravo povjerljivosti korespondencije i razgovora s odvjetnikom u svim pravnim stvarima.

Pravna sredstva za zaštitu prava zatvorenika u našem su zatvorskom sustavu pritužba i žalba. Zatvorenici imaju mogućnost svakodnevnog podnošenja pritužbi zatvorskom osoblju, Središnjem uredu i sucu izvršenja. Pritužbe mogu biti usmene ili pisane. Pritužbe koje zatvorenik upućuje upravitelju, Središnjem uredu ili sucu izvršenja ne smiju se cenzurirati. Ako se zatvorenik usmeno potuži, također mu se mora omogućiti povjerljivost. Svaka pritužba zatvorenika mora se ispitati i zatvoreniku dati odgovor. Zatvorenik se može potužiti i tijelima državne vlasti (pučki pravobranitelj, državno odvjetništvo, ministarstva) te međunarodnim organizacijama i nevladinim udrugama koje se bave zaštitom ljudskih prava (Međunarodni odbor Crvenog križa, Europska komisija za sprječavanje zlostavljanja, mučenja i nehumanog postupanja, HHO i dr.).

Sudska zaštita uvedena je radi dodatnog nadzora nad ostvarivanjem temeljnih ljudskih prava zatvorenika i radi osnaživanja pravne sigurnosti zatvorenika tijekom izvršavanja kazne. Sudska zaštita zbog postupaka i odluka uprave kaznionice ili zatvora odnosi se na prikraćivanje ili ograničavanje prava zatvorenika propisanih člankom 14. ZIKZ-a.

Deprivacija kao posljedica lišavanja slobode i činjenice da zatvorenici protiv svoje volje moraju živjeti u ograničenom prostoru nužno dovode do frustracija i kršenja propisanog reda i stege. Veoma je važno da je za takve situacije jasno propisana procedura postupanja. Postupanje se odnosi na sankcioniranje počinitelja prijestupa i zaštitu prava ostalih zatvorenika. Počinitelj prijestupa mora imati zajamčeno pravo sudske zaštite, a institucija ima pravo osigurati sankcioniranje prijestupa na isti način kao što se to čini u građanskom društvu. Kad se protiv zatvorenika pokreće stegovni postupak, obveza je kaznionice odnosno zatvora da ga upozna s prijedlogom za pokretanje postupka i dokazima te da mu omogući izjašnjavaње o krivnji i predlaganje dokaza. U stegovnim postupcima zbog teže stegovnog prijestupa za koje se može izreći stegovna mjera upućivanja u samicu, zatvorenik može imati branitelja po svojem izboru radi pravne sigurnosti i mogućnosti adekvatne obrane. Odluku o stegovnoj mjeri donosi upravitelj. O žalbi protiv odluke o stegovnoj odgovornosti odlučuje sudac izvršenja, što je dodatna garancija za pravičnost postupka.

Europska zatvorska pravila preporučuju da stegovni postupak bude zadnja raspoloživa mjera te naglašava da se povredom reda i stege može smatrati samo ono ponašanje za koje je izvjesno da predstavlja prijetnju redu i sigurnos-

ti. Zakonom je potrebno odrediti sve radnje koje predstavljaju povredu reda i stege, način provođenja stegovnog postupka te vrste i trajanje kazni koje je moguće izreći. Uz to moraju se odrediti i tijela nadležna za vođenje postupka i određivanje kazni, način osiguranja prava na žalbu, kao i tijelo nadležno za postupanje i odlučivanje o žalbi. Sve to propisano je i odredbama ZIKZ-a.

j. Izborna prava

Europska zatvorska pravila sudjelovanje zatvorenika na izborima i u drugim oblicima javnog života prepuštaju nacionalnim zakonodavstvima. To znači da su zatvorske uprave, ako je to zakonom određeno, obvezne omogućiti zatvorenicima sudjelovanje na izborima. U našem zatvorskom sustavu izbori se organiziraju u kaznionicama i zatvorima, a zatvorenici koji se koriste pogodnostima izlaska imaju mogućnost sudjelovanja na izborima prema mjestu korištenja pogodnosti. Zatvorenici imaju pravo glasovanja na parlamentarnim izborima i na izborima za predsjednika.

k. Pravo na zadovoljavanje vjerskih potreba

Zatvorenik ima pravo zadovoljavanja vjerskih potreba. To znači da mu se mora omogućiti nabava vjerske literature i stvari potrebnih za obavljanje vjerskih obreda. Zatvorenik ima pravo na dopisivanje i posjete vjerskog službenika svoje vjerske zajednice. Kontakt s vjerskim službenikom zatvoreniku se mora omogućiti bez nadzora. Za zadovoljavanje vjerskih potreba zatvorski sustav dužan je osigurati prikladan prostor i vrijeme, a u slučaju da se zatvorenika isključuje iz vjerskog obreda radi održavanja sigurnosti i reda, upravitelj o tome mora obavijestiti službenika vjerske zajednice. U sklopu ostvarivanja prava na vjeroispovijedanje, zatvorenicima se mora osigurati prehrana u skladu sa zahtjevima njihove vjere. Europska zatvorska pravila, osim naglašavanja slobode zatvorenika na mišljenje, uvjerenje i vjeroispovijest, propisuju i da se zatvorenika ne smije prisiljavati na prisustvovanje vjerskim obredima ili na prihvaćanje posjeta predstavnika bilo koje vjerske zajednice.

l. Posebna prava stranaca

Strani državljani u međunarodnim se dokumentima također tretiraju kao posebno osjetljiva kategorija zatvorenika. Sukladno ZIKZ-u, strani državljani izjednačeni su u svim pravima s hrvatskim državljanima, a radi ostvarivanja njihovih specifičnih interesa i potreba imaju pravo kontakta s diplomatskim

i konzularnim predstavnikom svoje zemlje ili države koja štiti njegova prava. Ti kontakti ostvaruju se bez prisutnosti zatvorskog osoblja. Prigodom zatvaranja stranog državljanina odmah se obavještava njegovo diplomatsko predstavništvo. Stranim državljanima omogućuje se prijenos izvršavanja kazne u matičnu državu. Tijekom 2005. godine 12 je zatvorenika stranih državljana podnijelo molbu za nastavak izvršavanja kazne zatvora u državi koje su državljanima. Transfer je odobren za 13 zatvorenika (jer je jedna molba bila podnesena 2004.) pa je i izvršen, i to u Sloveniju, Srbiju i Crnu Goru te u Bugarsku.

8. Zaštita prava zatvorenika

a. Opće napomene

Europska zatvorska pravila preporučuju pravno reguliranje različitih vrsta nadzora nad primjenom propisa o pravima zatvorenika. Osim nadzora koji obavljaju vladine stručne službe, naglašava se potreba uspostave neovisnih nacionalnih nadzornih tijela koja će biti dodatno jamstvo prevencije lošeg postupanja sa zatvorenicima.

U nas, osim tijela državne vlasti i međunarodnih institucija koji se bave zaštitom ljudskih prava i koji imaju pravo ulaska u kaznionice i zatvore, Središnji ured Uprave za zatvorski sustav ima diskrecijsko pravo odobriti posjet kaznionicama i zatvorima predstavnicima institucija i nevladinih udruga koje se bave zaštitom ljudskih prava. U pravilu se takvi posjeti odobravaju, jer prisutnost takvih institucija i udruga povećava transparentnost zatvorskog sustava i razinu zaštite ljudskih prava zatvorenika.

b. Upravni nadzor u širem smislu

Osim navedenog nadzora od institucija koje se bave zaštitom ljudskih prava, odredbama ZIKZ-a predviđaju se i druge vrste nadzora. Tako je u nas moguć upravni i inspeksijski nadzor (koji su u nadležnosti Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav) te nadzor nad postupkom izvršavanja koji, po službenoj dužnosti, obavlja upravitelj.

Upravni nadzor u užem smislu obavlja se ispitivanjem zakonitosti pravnih akata iz nadležnosti upravitelja ili neposrednim uvidom u rad i postupanje kaznionica i zatvora. Ako se u upravnom nadzoru utvrde nepravilnosti ili nezakonitosti u radu, Središnji ured Uprave za zatvorski sustav ovlašten je poništiti ili ukinuti svaki nepravilan ili nezakonit opći ili pojedinačni akt upravitelja, ali i sam donijeti odluku ako to nije učinio upravitelj.

Inspekcijski nadzor provodi se izravnim uvidom u pojedinačne i opće akte, u uvjete i način rada u kaznionicama i zatvorima te pregledom uvjeta smještaja i načina postupanja sa zatvorenicima. Osoba ovlaštena za nadzor može narediti otklanjanje utvrđenih nezakonitosti, nedostataka ili nepravilnosti. U tom smislu upravitelj je dužan bez odgode postupiti po nalogu i o tome izvjestiti nadlogodavca.²¹

Upravitelj mora, neovisno o spomenutim oblicima nadzora, po službenoj dužnosti voditi računa o zakonitom postupanju u kaznionici ili zatvoru. Dužan je, stoga, o svakom nezakonitom postupanju za koje sazna bez odgode izvjestiti Središnji ured Uprave za zatvorski sustav. U slučaju propusta riječ je o težoj povredi službene dužnosti, što znači da upravitelj nadzire postupanje u zatvoru ili kaznionici, dok Središnji ured nadzire i kaznionice, i zatvore, i upravitelja.

S obzirom na to da zdravstvena zaštita mora biti izjednačena sa standardima zdravstvene zaštite u javnom zdravstvu, nadzor nad pružanjem zdravstvene zaštite zatvorenicima u nadležnosti je Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi.

Kako smo već naveli, izobrazba zatvorenika usklađena je s nacionalnim programima izobrazbe, pa je stoga nadzor nad provođenjem izobrazbe u nadležnosti Ministarstva znanosti, prosvjete i športa.²²

c. Parlamentarni (politički nadzor)

Nadzor nad postupanjem sa zatvorenicima i nad uvjetima izvršavanja kazne zatvora u nas obavlja i pučki pravobranitelj sukladno *Zakonu o pučkom pravobranitelju*. O obavljenom nadzoru sastavlja izvješće u kojem može narediti otklanjanje uočenih nepravilnosti.

Ovdje je riječ o tzv. *političkom nadzoru* koji, ovisno o rješenjima u pojedinim zemljama, mogu obavljati različita parlamentarna tijela (najčešće posebna povjerenstva, a ponekad i posebni odbori građana) koja obično upozoravaju na opće probleme, ali katkada imaju i ovlasti izmijeniti nezakonite odluke. Nadzor nad postupkom izvršenja, u okviru te vrste nadzora, može obavljati i tzv. *ombudsman*, dakle parlamentarni povjerenik za nadzor nad javnim i upravnim službama. U taj bi se pojam, dakako samo uvjetno, mogao svrstati i naš pučki pravobranitelj.

²¹ Postupak inspekcijskog nadzora pravno je reguliran posebnim *Pravilnikom o načinu provedbe inspekcijskog nadzora nad kaznionicama i zatvorima* (NN 43/02).

²² Svi navedeni oblici nadzora čine tzv. *upravni nadzor u širem smislu riječi*. Obilježje je upravnog nadzora da ga provode upravna tijela nadređena tijelima nadležnim za neposredno izvršavanje kazne zatvora. Riječ je, dakle, o nadzoru koji provode istovrsna tijela koja i inače postupaju po načelima upravnog postupanja. To je najšire prihvaćen način nadziranja koji je uvjetovan stajalištem po kojemu je izvršavanje zatvorskih kazni po svojoj pravnoj prirodi upravna djelatnost.

d. Sudski nadzor

Nadzor nad ostvarivanjem prava zatvorenika može provoditi i poseban sudac kojeg nazivamo sucem izvršenja. Riječ je o novom, dakle sudskom, nadzoru o kojemu ćemo više govoriti u dvije naredne točke.²³

9. Sudski nadzor nad izvršavanjem kazne zatvora

a. Nastanak ideje o sudskom nadzoru

Podaci o velikom broju povratnika uočeni već krajem 19. st. potaknuli su zaključak o nedjelotvornosti zatvorskih kazni te uzrokovali krizu klasičnog kaznenog prava i stvaranje novih ideja tzv. društvene obrane. Među tim je idejama, s našeg motrišta, svakako značajna ideja o zamjeni klasične individualizacije kazne (koja pretežito ovisi o počinjenom kaznenom djelu) s tzv. dinamičkom individualizacijom koja bi trebala omogućiti podešavanje kazne zatvora promjenama ostvarenim tijekom izvršavanja.²⁴ Stoga tzv. *pozitivna škola kaznenog prava* izričito navodi da osuda mora biti "... *periodično i metodički ispitivana i mijenjana*".²⁵ To znači kako osudom posao suca nije završen, već se nastavlja i u fazi izvršavanja, koja, stoga, postaje dijelom kaznenog postupanja.²⁶ Takva teorijska postavka potaknula je ideju o sucu izvršenja.²⁷ Njegovo bi djelovanje, naime, trebalo spriječiti eventualne zlouporabe koje bi omogućavao fleksibilan sustav izvršavanja zatvorskih kazni. Zamisao o fleksibilnosti sustava ostvariva uz postojanje suca izvršenja omogućuje i nastanak ideje o potrebi tretmana osuđene osobe. Zahvaljujući takvom načinu razmišljanja, tretman od medicinskog postaje socijalno-odgojnim, dakle penološkim pojmom.²⁸

²³ Ovdje govorimo o sudskom, dakle trećem načinu nadzora nad izvršavanjem kazni zatvora. Sva tri načina prihvaćena su u nas, što pokazuje u kolikoj se mjeri izvršavanje zatvorskih kazni (a time i zaštita prava čovjeka) danas smatra važnim pitanjem.

²⁴ V. Nils, R.C., *La participation du juge à l'application des sanctions pénales*, Genève, str. 34-35.

²⁵ Ferri, E., *La justice pénale*, Paris, 1898., str. 75.

²⁶ Ferri, E., *Sociologia criminale*, Torino, 1939., str. 446.

²⁷ Uvođenje sudskog nadzora u postupak izvršenja predlaže se i na *Međunarodnom kongresu za kazneno pravo* održanom u Parizu 1937. V. Nils, R. ..., str. 60.

²⁸ Ideja o tretmanu počinitelja tijekom izvršavanja kazne zatvora brzo se proširila i općenito je prihvaćena. To se, međutim, ne bi moglo kazati i za ideju o sucu izvršenja bez kojega se, suglasno učenju pozitivne škole, tretman ne bi ni mogao provoditi. Naime, Ferri je smatrao da se bez specijaliziranih sudaca u sustavu izvršenja teško može govoriti o tretmanu. V. Tomašević, G., *Pojam opasnosti u teoriji E. Ferrija*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. IX/1972., str. 113-125.

b. Stajališta o opravdanosti sudskog nadzora i suvremena rješenja

Mnoge zlouporabe kaznenopravnog sustava sredinom prošlog stoljeća potiču ponovne rasprave o opravdanosti uvođenja sudskog nadzora nad postupkom izvršenja, a te su rasprave aktualne i danas. Tako se navodi da sud prilikom odmjerenja kazne oduzimanja slobode nije u mogućnosti precizno odrediti program tretmana koji bi omogućivao individualizaciju tijekom izvršenja. A kasnije određivanje tretmana zahtijeva sudski nadzor, jer se, po svojoj pravnoj prirodi, odlučivanje tijekom izvršenja ne razlikuje od sudskog odlučivanja nakon provedene glavne rasprave.²⁹ Suprotna stajališta navode kako nema svrhe da jedan sudac mijenja ono što je drugi već odlučio te da sudac, s oskudnim znanjem o izvršenju, nema što tražiti u zatvorima gdje službenici penalne administracije obavljaju stručne poslove za koje su osposobljeni. Vrlo je odrješito i stajalište po kojem postojanje suca izvršenja penologe dovodi u položaj hotelijera.³⁰

Usprkos različitim mišljenjima, ideja o sudjelovanju suda u postupku izvršenja kazni oduzimanja slobode (tzv. *judicializacija postupka izvršenja*) prihvaćena je danas, u većoj ili manjoj mjeri, kako u međunarodnom, tako i u unutarnjem pravu nekih država. Tako npr. *Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda* predviđa da svatko (dakle i zatvorenik) može protiv države uputiti pritužbu zbog povrede ljudskih prava, i to Europskom sudu za ljudska prava. Jednom se drugom konvencijom³¹ predviđa mogućnost pregleda bilo kojeg mjesta na kojem se nalaze zatvorenici, i to bez prethodne najave.

Propise o sudskom sudjelovanju u postupku izvršenja donose najprije Italija (već 1930.) i Portugal (1944. i 1945.) s ciljem omogućivanja izmjene odluka o izrečenim mjerama sigurnosti.³² U Njemačkoj se sudska nadležnost usmjerava najprije na nadzor zakonitosti u postupku izvršavanja sankcija prema maloljetnicima (1953.), a zatim se predviđaju regionalne sudske ustanove

²⁹ Kao argument tom stajalištu ističe se tvrdnja po kojoj je “... *presuda lijek, a izvršenje njegova primjena*”. V. Cannat, P., *La réforme pénitentiaire*, Paris, 1949., str. 24.

³⁰ V. Pons, M., *Le rôle du juge de l'application des peines*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1962., str. 576. Više o tim suprotstavljenim argumentima v. Tomašević, G., *Sud izvršenja krivičnih sankcija*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 2/1993., str. 475-493. Taj je rad poslužio kao izvor za navode u ovoj točki.

³¹ *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* iz 1989. Više o toj konvenciji v. Pighi, G., *La convenzione europea per la prevenzione della tortura e delle pene o trattamenti inumani o degradanti*, Rivista italiana di diritto e procedura penale, no. 4/1989., str. 1643-1662.

³² Ovdje sudska nadležnost, pod utjecajem autoritarnih režima tog vremena, nije predviđena radi zaštite prava zatvorenika, što najbolje pokazuje u kolikoj mjeri društveni uvjeti u nekoj zemlji mogu utjecati na način realizacije inače prihvatljivih teorijskih shvaćanja.

za obavljanje nadzora nad izvršenjem uopće (1969.). No, težnja proširenju sudskog nadzora nad postupkom izvršenja najbolje se uočava u Francuskoj. Tamo se penalna administracija najprije iz nadležnosti ministarstva unutarnjih poslova prebacuje u nadležnost ministarstva pravosuđa, a zatim se nadzor s upravnih sve više prebacuje na pravosudna tijela. Na kraju tog procesa ustanovljuje se 1958. ZKP-om (!) poseban sudac izvršenja (*juge da l'application des peines*).³³ Taj je sudac u početku imao relativno uske ovlasti, jer je mogao odlučivati samo o primjeni mjere slične probaciji (*le sursis avec mise à l'épreuve*) koja je istovremeno predviđena materijalnim pravom.³⁴ Nakon toga, sporo ali stalno, nadležnost suca izvršenja sve se više proširuje. Tako on odobrava izvršenje zatvorskih kazni u tzv. režimu poluslobode (*la semiliberté*),³⁵ predsjednik je komisije za klasifikaciju zatvorenika, odlučuje o prijelazu u narednu fazu progresivnog sustava izvršenja, kao i o opozivu uvjetnog otpusta. Od 1972. može odlučivati i o nekim stegovnim kaznama, pa čak i o skraćivanju nekih blažih zatvorskih kazni.

Druge zemlje, posebno nakon incidenata u zatvorima, također prihvaćaju neke nove oblike nadzora.³⁶ U Engleskoj se 1981. formira poseban inspektorat za nadzor (*Inspectorate of Prison*) koji je izvan sustava izvršenja, a čelnik mu mora biti bivši sudac. Italija 1986. proširuje ovlasti tzv. *nadzornog suca* koji o uvjetnom otpustu može odlučivati neovisno o dužini izdržane zatvorske kazne. Slično francuskom kolegi, i talijanski sudac, među ostalim, odobrava zatvoreniku odlazak na posao izvan kaznene ustanove. Neki oblici sudskog nadzora poznati su i u Austriji, Španjolskoj i Švicarskoj, dok u Danskoj nadzor obavlja ombudsman. Sudski nadzor, kroz nadležnost federalnih sudova u zaštiti temeljnih prava građana, ostvaruje se i u SAD.³⁷

Navedeni podaci upućuju na zaključak da se suvremene reforme postupka izvršenja kaznenopravnih sankcija, posebno kazni oduzimanja ili ograničenja slobode, više ne mogu ni zamisliti bez predviđanja sudskog nadzora. To znači da je sudac, usprkos otporima, već ušao u sustav izvršenja, i to s namjerom da u njemu i ostane.

³³ Više o tom procesu, koji je sigurno utjecao i na naša rješenja, v. u radovima: Malherbe, J., *Le juge de l'application des peines*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1959., str. 635; Chavanne, A., *Les problèmes posés par l'institution du juge à l'application des peines*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 1962., str. 801-805.

³⁴ Na taj je način francuski zakonodavac, svjestan otpora prema sudskom nadzoru, novim propisima procesnog i materijalnog prava osigurao početak rada sucu izvršenja.

³⁵ Režim poluslobode omogućuje, unatoč boravku u zatvoru, redovito odlaženje zatvorenika na posao.

³⁶ O upravnom, političkom i sudskom nadzoru v. Tomašević, G., *Reforma izvršnog kaznenog prava i sudski nadzor nad izvršenjem kazne zatvora*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1/1994., str. 180.

³⁷ V. Tomašević, G., *Sud izvršenja ...*, str. 481-482.

10. Sudac izvršenja u nas

a. Uvođenje sudaca izvršenja u naš pravni sustav

Demokratizacija društva u tranzicijskim je zemljama, pa tako i u nas, uvjetovala je reformu sustava izvršenja. Već davno provedeno prebacivanje sustava izvršenja iz nadležnosti ministarstva unutarnjih poslova u nadležnost ministarstva pravosuđa³⁸ najavilo je promjene koje su, najprije kroz odredbe ZKP-a iz 1998. godine,³⁹ načelno prihvatile postojanje sudske nadležnosti u postupku izvršavanja kazne zatvora. Nakon toga, posebnim je *Zakonom o izvršavanju kazne zatvora* iz 1999. sudska nadležnost detaljno pravno normirana, a u naš je sustav uveden sudac izvršenja.⁴⁰

Dvojbe o opsegu sudskog nadzora zasigurno postoje i u nas. To pokazuju vrlo brojne izmjene tog zakona teorijski vrlo zanimljive i stoga što su se provodile čak i prije stupanja zakona na snagu.⁴¹ Uz to, usprkos odluke da se odredbe o sucu izvršenja ne započnu primjenjivati odmah po stupanju zakona na snagu, primjena se tih odredbi u više navrata odgađala. Dapače, upravo je u tijeku rad na novom tekstu ZIKZ-a pa su moguće nove izmjene u tek uspostavljenom sustavu sudskog nadzora nad postupkom izvršenja.⁴² Ne želeći ponovo ulaziti u načelna i vjerojatno još uvijek sporna pitanja o opsegu sudskih ovlasti, pokušat ćemo ovdje navesti temeljne podatke o ustroju sudaca izvršenja u nas te o važnijim problemima s kojima se oni u praksi susreću.⁴³

Broj sudaca izvršenja, sukladno ZKP-u (čl. 19. t. 4.), određen je brojem županijskih sudova i posebnih centara za izvršavanje kazne zatvora.⁴⁴ Kratko

³⁸ To je učinjeno još u bivšoj Jugoslaviji 1968.

³⁹ Tim je odredbama, dakle propisima procesnog kaznenog prava, određena tzv. *izvršna nadležnost* županijskih sudova koji, prema važećoj odredbi čl. 19. st. 1. t. 4 ZKP-a, "... odlučuju u postupku izvršenja kazni zatvora prema posebnim propisima".

⁴⁰ Propisi o sucu izvršenja stupili su na snagu 1.1.2002.

⁴¹ Rijetki su slučajevi izmjena objavljenih pravnih propisa koji još nisu ni stupili na snagu. U tom bi smislu primjer našeg ZIKZ-a mogao upućivati na već poznatu, ali ne uvijek i prihvatljivu, tezu po kojoj "*dinamične društvene promjene zahtijevaju jednako dinamične promjene zakona*".

⁴² Tekst prijedloga novele ZIKZ-a pripremljen upravo u vrijeme pisanja ovog rada ne sadržava odredbe kojima bi se mijenjale ovlasti suca izvršenja.

⁴³ Naše izlaganje temeljimo na podacima navedenim u vrlo uspješnoj disertaciji koju je pod naslovom *Problem određivanja nadležnosti tijela državne uprave u izvršavanju kaznenih sankcija* na Pravnom fakultetu u Osijeku 2005. godine obranio mr. sc. Boris Ljubanović te na rezultatima ankete provedene među sucima izvršenja.

⁴⁴ Prema podacima kojima raspoložemo, krajem 2006. u Hrvatskoj djeluje ukupno dvadeset sudaca izvršenja. Jedanaestorica su odgovorili na naš upit o problemima s kojima se susreću u poslu te o prijedlozima za poboljšanje sustava sudskog nadzora. Naša izlaganja u ovoj točki temelje se i na njihovim odgovorima.

ćemo se ovdje, sukladno odredbama ZIKZ-a, zadržati na stvarnoj nadležnosti i načinu postupanja suca izvršenja.

b. Neka pitanja praktične primjene odredbi o stvarnoj nadležnosti i načinu postupanja suca izvršenja

Stvarna nadležnost suca izvršenja obuhvaća prvostupanjsku i drugostupanjsku nadležnost. Prvostupanjska nadležnost uključuje kako uredovanje suca koje završava rješenjem,⁴⁵ tako i postupanje i odlučivanje u povodu pritužbe ili zahtjeva zatvorenika za sudskom zaštitom te postupanje i odlučivanje po službenoj dužnosti.⁴⁶ Drugostupanjska nadležnost odnosi se na postupanje i odlučivanje u povodu žalbi zatvorenika na odluke upravitelja. U daljnjem ćemo izlaganju kratko navesti sve poslove koji spadaju u stvarnu nadležnost suca izvršenja pritom navodeći i neke probleme iz prakse povezane s tim poslovima.

1. Sadržaj prvostupanjske nadležnosti suca izvršenja

*a. Postupanje u Zakonom točno određenim slučajevima obuhvaća:*⁴⁷

- upućivanje osuđenika na izvršavanje kazne zatvora;
- odlučivanje o odgodi i opozivu odgode izvršavanja kazne zatvora;
- upućivanje zatvorenika u psihijatrijsku ustanovu;
- odlučivanje o osamljenju i obustavi osamljenja;⁴⁸
- odlučivanje o stegovnom postupku i vođenje tog postupka u slučaju počinjenja stegovnog prijestupa protiv upravitelja;
- odlučivanje o prekidu izdržavanja kazne i o opozivu prekida;
- odlučivanje o uvjetima te o opozivu uvjetnog otpusta;⁴⁹

⁴⁵ Smatramo kako bi takvo uredovanje moralo biti zamijenjeno kontradiktornim postupkom pred sucem izvršenja. No, takav postupak zahtijeva postojanje stranaka, što znači kako bi državnom odvjetniku ponovo trebalo priznati svojstvo stranke u dijelu postupanja pred sucem izvršenja.

⁴⁶ Šire o stvarnoj nadležnosti suca izvršenja v. *Ljubanović*, str. 127-133.

⁴⁷ Naveli smo da se takvo postupanje, zbog nepostojanja stranaka, može smatrati uredovanjem suca izvršenja. Upravo nam se stoga čini opravdanim prijedlog više sudaca izvršenja da se, makar u nekim slučajevima, državnom odvjetniku prizna svojstvo stranke.

⁴⁸ Zanimljivo je navesti kako je tijekom 2003. mjera osamljenja određena samo u jednom slučaju (*Ljubanović*, str. 157).

⁴⁹ Više sudaca u anketi ističe kako bi i odlučivanje o uvjetnom otpustu trebalo biti u nadležnosti suca izvršenja (što je bilo i predviđeno u prijedlogu zakonskog teksta). Neki dodaju kako bi o uvjetnom otpustu trebalo odlučivati povjerenstvo sastavljeno od sudaca izvršenja.

- odlučivanje o računanju kazne te o nastupu zastare izvršavanja kazne zbog smrti zatvorenika, ako odluku nije donio nadležan sud.⁵⁰

U tim slučajevima sudac izvršenja pokreće postupak po prijedlogu ovlaštenih osoba (npr. u slučaju odlučivanja o primjeni mjere osamljenja) ili po ostvarenju zakonom predviđenih uvjeta (npr. pri odlučivanju o upućivanju osuđenika na izvršavanje kazne). U tom postupku, nakon utvrđenja činjenica, sudac donosi rješenje (npr. o opozivu uvjetnog otpusta). Na rješenje osuđenik ili zatvorenik mogu izjaviti žalbu sudskom vijeću.

- b. *Postupak po pritužbama zatvorenika*, naveli smo, također spada u stvarnu (prvostupanjsku) nadležnost suca izvršenja.⁵¹ Pritužba, pisana ili usmena, upozorava suca o mogućem pogrešnom postupku ili odluci zaposlenika kaznionice ili zatvora.⁵² Na temelju pritužbe provodi se postupak u kojem su stranke zatvorenik i kaznionica odnosno zatvor. Postupak je kontradiktoran jer se strankama omogućuje “... da se očituju o činjenicama i navodima suprotne stranke te da predlažu utvrđivanje novih činjenica i pribavljanje novih dokaza.” Po utvrđenju činjenica sudac donosi rješenje u kojem će navesti utvrđene činjenice i svoje stajalište o pritužbi. Na rješenje stranke mogu izjaviti žalbu sudskom vijeću. Po pravomoćnosti rješenja ono će se dostaviti upravitelju i/ili Središnjem uredu Uprave za zatvorski sustav kako bi se, ako je to potrebno, poduzele odgovarajuće mjere.⁵³
- c. *Postupak po zahtjevu za sudsku zaštitu* provodi se kako bi se utvrdilo je li zatvorenik nezakonito prikraćen ili ograničen u nekom pravu.⁵⁴

⁵⁰ U nadležnost su suca izvršenja, uz navedeno, uključeni i neki poslovi koji uvijek ne zahtijevaju formalno djelovanje s donošenjem posebnog rješenja. To su ovi poslovi:

- obilazak zatvorenika i njihovo upućivanje u prava te u načine zaštite tih prava;
- poduzimanje mjera za prihvrat zatvorenika nakon otpusta;
- pružanje pomoći otpuštenim osobama;
- odlučivanje o smještaju otpuštene osobe na liječenje u zdravstvenu ustanovu.

⁵¹ Ljubanović (str. 161) navodi kako su 2003. zatvorenici uputili ukupno 61 pritužbu. Nema podataka o broju osnovanih pritužbi.

⁵² Pritužba, dakle, može biti usmjerena na bilo kojeg zaposlenika kaznionice ili zatvora. S obzirom na to da je sudac izvršenja ovlašten postupati i po službenoj dužnosti, možemo zaključiti da pritužba, kao upozorenje suca na određeni događaj u zatvoru, ne mora biti podnesena od zatvorenika koji je uskraćen ili ograničen u pravu, već od bilo koje osobe.

⁵³ Izvješće bi, ovisno o tome na koga se pritužba odnosi, trebalo biti dostavljeno upravitelju (pritužba na zaposlenika) ili Središnjem uredu (pritužba na upravitelja). Smatramo opravdanim, iako o tome nema izričite odredbe, da sudac prati rezultate izvješća te da, ako zaključi da oni nisu zadovoljavajući, o tome izvijesti Središnji ured. Ured, kako smo već naveli, ima posebne ovlasti u okvirima upravnog i inspekcijuskog nadzora.

⁵⁴ Ovdje je riječ o zaštiti temeljnih prava zatvorenika predviđenih čl. 14. ZIKZ-a. Ta smo prava naveli u t. 7. No zahtjev se može podnijeti i ako se protiv zatvorenika poduzimaju zabranjeni i kažnjivi postupci predviđeni čl. 9. ZIKZ-a.

Zahtjev suca može se postaviti sve dok prikrata ili ograničenje prava traju.⁵⁵ Ako sudac utvrdi osnovanost zahtjeva, rješenjem će od upravitelja zatražiti zakonito postupanje te o tome izvijestiti zatvorenika i Središnji ured.⁵⁶

- d. *Postupanje suca izvršenja po službenoj dužnosti* također je moguće.⁵⁷ To znači da je sudac ovlašten započeti postupak i bez prijedloga zatvorenika ako na bilo koji način dođe do saznanja o nezakonitom oduzimanju ili ograničavanju njegovih prava. U tom smislu opća odredba čl. 44. st. 6. ZIKZ-a po kojoj sudac “... može pregledati sve službene dokumente koji se odnose na zatvorenika, posjetiti prostorije kaznionice odnosno zatvora te činjenice utvrđivati i na drugi način” ima upravo kod tog načina postupanja posebno značenje. I taj je postupak kontradiktoran te ima pravne učinke kao i postupak po zahtjevu za sudskom zaštitom ili po pritužbi - sudac o utvrđenom pravomoćnim rješenjem izvješćuje zatvorenika te upravitelja i/ili Središnji ured.

U praksi se prvostupanjski kontradiktorni postupci koji zahtijevaju utvrđivanje činjenica i održavanje ročišta rijetko provode.⁵⁸ Prvostupanjske odluke sudaca izvršenja uglavnom su rezultat uredovanja suca u slučajevima kad je to izričito određeno zakonom,⁵⁹ tako da je težište sudske zaštite prava zatvorenika kod nas prebačeno u drugostupanjski postupak, pa se sudska zaštita pretežito ostvaruje podnošenjem žalbe na odluku upravitelja. To znači da suci izvršenja, uredujući u prvom stupnju ili odlučujući po žalbama u drugom,⁶⁰ svoje odluke uglavnom temelje na spisima, a ne na činjenicama utvrđenim u kontradiktornom postupku. Time se u drugi plan stavlja ono što je u djelovanju suca izvršenja najvažnije - redovito istraživanje i utvrđivanje eventualnih povreda prava zatvorenika.

⁵⁵ Zakon navodi kako “... zatvorenik može podnijeti zahtjev za sudsku zaštitu”, no nigdje ne regulira taj postupak. S osloncem na čl. 44. st. 2. ovdje smo pokušali odrediti postupak u slučaju podnošenja zahtjeva.

⁵⁶ Ako je riječ o kaznjivom postupku, dužan je o događaju izvijestiti i državnog odvjetnika.

⁵⁷ Ovdje je kumulacija funkcija dopuštena jer joj je cilj zaštita zatvorenika. U zatvorskim se uvjetima, naime, ne može očekivati da će zatvorenici uvijek moći ili htjeti inicirati postupak i zatražiti djelovanje suca izvršenja.

⁵⁸ Podatak o broju održanih ročišta, nažalost nismo uspjeli dobiti. No, ovdje svakako treba naglasiti da nejasne zakonske odredbe o pritužbi i zahtjevu za sudsku zaštitu u praksi ograničavaju korištenje tim pravnim sredstavima, pa i to utječe na smanjenje broja prvostupanjskih predmeta ove vrste.

⁵⁹ Riječ je o slučajevima navedenim pod a.

⁶⁰ Postupak u drugom stupnju najčešće obuhvaća analizu žalbe i eventualno priložene dokumentacije te čitanje pisanog očitovanja uprave. Odluke se, na temelju takvog postupka, kako ističu neki suci izvršenja, donose bez ikakvog izravnog kontakta sa zatvorenikom.

Protiv prvostupanjskih odluka suca izvršenja, kao što smo naveli, stranke mogu izjaviti žalbu sudskom vijeću. U 2005. godini zatvorenici su uložili ukupno 21 takvu žalbu. Sudsko je vijeće potvrdilo 19, a ukinulo 2 rješenja suca izvršenja.

2. Sadržaj drugostupanjske nadležnosti suca izvršenja

Drugostupanjska nadležnost omogućuje sucu izvršenja odlučivati o žalbama zatvorenika protiv odluka upravitelja. Međutim, mogućnost ulaganja žalbe ograničena je budući da se može izjaviti samo “... u slučajevima predviđenim ovim Zakonom” (čl. 42. st. 2. t. 2.). To znači da se žalba ne može izjaviti protiv svake odluke upravitelja. Žalbom se, naime, dopuštaju pobijati samo one odluke kojima se zatvorenik eventualno uskraćuje ili ograničuje u nekom svom pravu. Obrnuto, možemo zaključivati, žalba nije dopuštena pri odlučivanju o penološkom tretmanu. Ne ulazeći ovdje u pitanje opravdanosti ovog rješenja, mislimo da ta zakonska formulacija isključuje suca izvršenja iz penološkog tretmana u kojemu se, na početku svoga djelovanja, vjerojatno teže snalazi. No, takav zaključak, s druge strane, može dovesti u pitanje opća odredba po kojoj “... zatvorenik može podnijeti žalbu sucu izvršenja protiv odluke upravitelja ...” (čl. 45. st. 1.). Nedoumicu izazvanu tim odredbama spominje i *Ljubanović* (str. 158) navodeći kako se u nekim sudovima prihvaća mogućnost izjavljivanja žalbe na sve, a u drugim samo na neke odluke upravitelja. Smatrajući da će se, sukladno poredbenim podacima, ovlasti sudaca, pa tako i njihova stvarna nadležnost, u budućnosti proširivati, skloni smo zaključku da se, na temelju postojećih odredbi ZIKZ-a žalba danas može izjaviti samo protiv odluke upravitelja kojom se odlučilo o:⁶¹

- uskrati posjeta odvjetnika;
- uskrati primitka paketa;
- smještaju na odjel pojačanog nadzora;
- oduzimanju imovinske koristi i stvari koje je zatvorenik stekao suprotno odredbama ZIKZ-a i/ili kućnog reda;
- izricanju stegovne mjere;
- naknadi materijalne štete počinjene stegovnim prijestupom.

U svim tim slučajevima sudac izvršenja, na temelju žalbe zatvorenika, svojim rješenjem može ukinuti, preinačiti ili potvrditi odluku upravitelja (čl. 42. st. 3.).⁶² Tijekom 2005. godine zatvorenici su protiv odluka

⁶¹ Prema rezultatima ankete koju je proveo *Ljubanović*, većina sudaca smatra da žalba nije dopuštena na sve odluke upravitelja (6 sudova). No, izraženo je i suprotno stajalište, pa 5 sudova prihvaća žalbe protiv svih odluka. V. *Ljubanović*, str. 157.

⁶² Većina anketiranih sudaca posebno ističe da kratki rokovi, posebice onaj u kojem se mora odlučiti o žalbi na odluku upravitelja (čl. 45. st. 3. ZIKZ-a), otežavaju kvalitetan rad i pri-

upravitelja podnijeli ukupno 102 žalbe. Više od polovine žalbi (55 ili 53,9%) uloženo je protiv odluka donesenih u stegovnom postupku, 45 žalbi (44%) podneseno je zbog uskrate ili ograničenja prava, dok su dvije žalbe izjavljene protiv odluka upravitelja o naknadi štete. Žalba je bila uspješna u ukupno 16 slučajeva (15,7%).⁶³ Točni podaci navedeni su u tablici 21.

Tablica 21.

Žalbe zatvorenika na odluke upravitelja
podnesene sucima izvršenja tijekom 2005.

Kaznionica / zatvor u	Uskrate ili ograničenje prava				Odluka o stegovnoj mjeri				Naknada štete				Ukupno žalbi
	ukinuto	preinačeno	potvrđeno	odbačeno	ukinuto	preinačeno	potvrđeno	odbačeno	ukinuto	preinačeno	potvrđeno	odbačeno	
Kaznionica u Lepoglavi	1	1	33	1	4	3	33						76
Kaznionica u Požegi				2				1					3
Kaznionica u Turopolju				1									1
Kaznionica u Glini	1		1				3						5
Zatvorska bolnica							2	1					3
Zatvor u Dubrovniku			1										1
Zatvor u Puli				3	3	1	2	2	2				13
ukupno	2	1	35	7	7	4	40	4	2	0	0	0	102

U praksi se postavlja pitanje može li zatvorenik izjaviti žalbu na odluke koje nije donio upravitelj.⁶⁴ Pozitivan odgovor na to pitanje ograničio bi ovlasti upravitelja, jer bi ga zatvorenik takvom žalbom mogao "preskočiti". Naime, u povodu takve žalbe sudac izvršenja odlučivao bi o pitanjima koja spadaju u nadležnost upravitelja. S obzirom na zakonski tekst u kojem se izričito navodi da se "... žalba može podnijeti ... protiv odluke upravitelja ..." (čl. 45. st. 1.) kao i na posljedice koje bi stajalište o mogućnosti podnošenja žalbe sucu

siljavaju na odlučivanje na temelju spisa. Neki dodaju kako bi trajanje prvostupanjskog postupka, s obzirom na prava o kojima se u postupku odlučuje, također trebalo vremenski odrediti.

⁶³ Usporedba s podacima za 2003. pokazuje da se broj žalbi u dvogodišnjem razdoblju nije povećao. *Ljubanović* je (str. 158) utvrdio kako je navedene godine bilo izjavljeno ukupno 119 žalbi.

⁶⁴ V. *Ljubanović*, str. 159.

protiv svih odluka moglo uvjetovati,⁶⁵ smatramo kako sudac izvršenja treba odlučivati isključivo o žalbama podnesenim protiv odluka upravitelja.⁶⁶ Takvo stajalište, međutim, ne sprječava zatvorenika da bilo kada zatraži zaštitu svojih prava od suca izvršenja neovisno o tome tko mu prava oduzima ili ograničava. No, ako se ne radi o spomenutim pisanim odlukama upravitelja, zatvorenik će se umjesto žalbom moći koristiti samo pritužbom⁶⁷ ili, u manjem broju slučajeva, zahtjevom za sudsku zaštitu.

Drugo pitanje koje se, povezano sa žalbom, postavlja u praksi, jest pitanje može li upravitelj na drugostupanjsku odluku suca izvršenja izjaviti žalbu sudskom vijeću.⁶⁸ Zakon ne sadržava izričit odgovor na to pitanje. Stoga se zaključuje da ako “... sudac izvršenja postupajući po žalbi zatvorenika ... izmijeni odluku upravitelja, upravitelj može zatražiti odlučivanje od sudskog vijeća”.⁶⁹ Unatoč izvrsnom obrazloženju razloga zbog kojih bismo to stajalište trebali prihvatiti,⁷⁰ ono, kako bi se ostvarilo, ipak zahtijeva zakonske izmjene.⁷¹

⁶⁵ Znatno bi se povećao broj žalbi koje bi morao rješavati sudac izvršenja, što znači kako bi sve više odlučivao na temelju spisa. Sukladno praksi sudova u kaznenom postupku može se opravdano pretpostaviti kako se u povodu žalbe ne bi neposredno utvrđivale činjenice. Stoga, pozivajući se na ranije izlaganje, smatramo kako težište sudske zaštite u postupku izvršavanja kazne zatvora mora biti u prvostupanjskom djelovanju suca izvršenja.

⁶⁶ Jedinu iznimku predviđa odredba čl. 148. st. 3. ZIKZ-a kojom se upravitelj ovlašćuje da odredi osobu koja će umjesto njega voditi stegovni postupak. Na odluku takve osobe donesenu u stegovnom postupku, sasvim razumljivo, zatvorenik ima pravo podnijeti žalbu. *Ljubanović* (str. 159-160) navodi zaista različita stajališta pojedinih sudova o tome što sa žalbom izjavljenom protiv odluke koju nije donio upravitelj.

⁶⁷ Pri tome, naravno, nije važno kako je svoj zahtjev nazvao zatvorenik. Ako ga je nazvao žalbom, a nije riječ o slučajevima u kojima se žalba protiv odluke upravitelja može podnijeti, takav zahtjev treba smatrati pritužbom. Isto tako, u obrnutoj situaciji, dakle kad se zahtjev označi kao pritužba, a usmjeren je na odluku upravitelja protiv koje se može izjaviti žalba, treba smatrati da je riječ o žalbi.

⁶⁸ Ovdje se upravitelj žali na rješenje suca kojim je preinačena ili ukinuta njegova odluka.

⁶⁹ Josipović, M. i Babić, V., *Komentar Zakona o izvršavanju kazne zatvora*, Zagreb, 2006., str. 54.

⁷⁰ Opravdano se ističe da izmjena odluke upravitelja “... može bitno poremetiti mogućnost održavanja reda i sigurnosti u kaznionici odnosno zatvoru ... Odluka suca izvršenja mogla bi imati i posljedice na stručne postupke koji se prema zatvoreniku provode, a preispitivanje stručne opravdanosti nije u nadležnosti suca izvršenja.” Isto. Vjerojatno je da baš iz tih razloga sudska vijeća u svakodnevnoj praksi redovito odlučuju o žalbama upravitelja na drugostupanjske odluke suca izvršenja.

⁷¹ ZIKZ izričito navodi da se “... protiv rješenja suca izvršenja u prvom stupnju ...” (čl. 46. st. 1.) može izjaviti žalba. Dakle, žalba na drugostupanjsku odluku nije dopuštena. Ako bi se ta mogućnost izmjenama ZIKZ-a i predvidjela, ostalo bi teorijsko pitanje o opravdanosti trostupanjskog odlučivanja koje u pravilu nije prihvaćeno ni u kaznenom postupku.

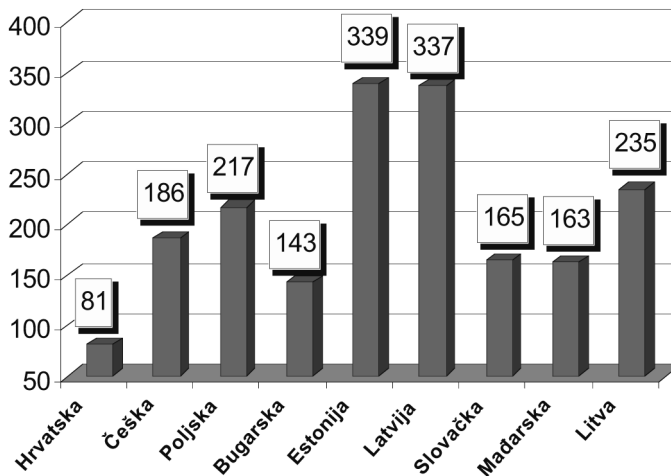
11. Zaključak

Uspoređujući međunarodne standarde, a osobito preporuke sadržane u Europskim zatvorskim pravilima koje je Odbor ministara usvojio 11. siječnja 2006., s odredbama ZIKZ-a, možemo zaključiti da je, s aspekta ostvarivanja i zaštite ljudskih prava zatvorenika, naš Zakon uglavnom usklađen s navedenim standardima. Međutim smatramo kako bi se razina zaštite ljudskih prava mogla znatno podići uvođenjem neovisnog građanskog tijela koje bi imalo mandat posjećivati zatvorenike i nadzirati uvjete u kaznionicama i zatvorima te o tome izvješćivati.

S obzirom na prisutni trend povećanja zatvorske populacije (poostrenje kaznene politike!), nedovoljni smještajni kapaciteti mogu rezultirati sve izraženijim poteškoćama u zadovoljavanju propisanih standarda. Stopa zatvorenika u Hrvatskoj iznosi 81 na 100.000 stanovnika, dok je ta stopa u nekim tranzicijskim državama znatno viša i povećava se. Kako se to može očekivati i u nas,⁷² u narednoj tablici iznosimo usporedne podatke koji upućuju na zaključak da će nedovoljni zatvorski kapaciteti uskoro postati znatan problem našeg zatvorskog sustava.

Tablica 22.

Usporedni prikaz stope zatvorenika

Navedeni podaci pokazuju da je potrebno, s ciljem smanjenja već sada izražene prenapučenosti, uložiti dodatne napore i financijska sredstva u pronala-

⁷² Trend pooštavanja kaznene politike očit je i u nas. To pokazuje i novela KZ-a.

ženje i prilagođivanje novih prostora te u njihovu prenamjenu za smještaj zatvorenika.

Uz to, potrebno je što više radno angažirati zatvorenike te organizirati nove programe i aktivnosti koji će ih okupirati veći dio dana izvan prostora za smještaj, a to preporučuju i *Europska zatvorska pravila*.

Kao jedan od načina rasterećenja zatvorskog sustava Uprava za zatvorski sustav inicirala je ustrojavanje posebne probacijske službe, uloga koje bi bila osiguravanje poslijepenalne pomoći i prihvata zatvorenika te nadzora nad uvjetno otpuštenim zatvorenicima. Ta bi služba provodila i posebne mjere koje se, sukladno Zakonu, mogu odrediti zatvoreniku. Funkcioniranjem takve službe zatvorenike bi se moglo prije uvjetno otpuštati, čime bi se smanjilo trajanje njihova boravka u instituciji za izvršavanje kazne zatvora.

Probacijska bi služba imala važnu ulogu u medijaciji i ublaživanju štete nastale žrtvi kaznenog djela, čime bi se, također, podigla i razina zaštite ljudskih prava.

Želeći kratko zaključiti izlaganje o zatvorskome sustavu, moramo navesti da mu je, radi realizacije standarda predviđenih međunarodnim pravom, nužno potrebno osigurati dodatne prostore i, suglasno već utvrđenim potrebama, popuniti prazna radna mjesta. A to znači predvidjeti sredstva adekvatna kako političkim tako i pravnim, ali i stručnim zahtjevima koji se pred sustav postavljaju.

Što se tiče sudskog nadzora u postupku izvršavanja kazne zatvora, smatramo, usprkos suprotnim stajalištima,⁷³ da je i takav nadzor, uz upravni i politički, nužan radi zaštite prava zatvorenika. Uostalom, ako tu zaštitu smatramo bitnom i neposredno povezanom uz demokratizaciju nekog društva, tada sudski nadzor teško možemo zanemariti. Naravno, ne dovodeći u pitanje opravdanost postojanja sudskog nadzora, moramo navesti da bi izmjene ZIKZ-a, koje su upravo u tijeku, trebale obuhvatiti i odredbe o sudskom nadzoru. Postojeće nejasnoće o načinima ostvarenja sudskog nadzora trebale bi se ukloniti,⁷⁴ što

⁷³ Tako npr. *Ljubanović* (str. 205) smatra da "... zamisao o sudskoj zaštiti prava ... nije uspjela". Pritom naglašava da se "... problem neovisnosti sudbene vlasti ne iscrpljuje normativnim vrijednostima i uvjetima, nego je potrebno i demokratsko i socijalno okruženje te tradicija neovisnog položaja sudova ..." kako bi se ostvarila djelotvorna zaštita (str. 109). Stoga je, ističe on, Hrvatska "... tek krenula složenim i teškim putem koji vodi do ispunjenja ovih pretpostavki ..." Prihvaćajući ovisnost pravnih rješenja o društvenim uvjetima, ipak smatramo da takva rješenja mogu povratno utjecati i na društvene uvjete. To potvrđuju upravo odredbe o sucu izvršenja koje su, koliko nam je poznato, kao načelno rješenje, bez protivljenja prihvatili upravo stručnjaci-praktičari iz zatvorskog sustava. Takva jednoglasnost nije ostvarena u drugim zemljama u kojima je (npr. u Francuskoj, v. toč. 9.b.) trebalo dugo vremena za prihvaćanje rješenja u nas predviđenih već u prijedlogu zakonskog teksta.

⁷⁴ Temeljno je pitanje je li zahtjev za sudsku zaštitu opći pojam koji pokriva sve oblike sudske zaštite (postupanje suca na temelju pritužbe, po službenoj dužnosti te u povodom žalbe) ili je takav zahtjev, uz već spomenute, samo jedan od načina ostvarenja sudske zaštite. Smatra-

bi zasigurno značajno proširilo prvostupanjsku nadležnost i izmijenilo način rada suca izvršenja. To bi omogućilo aktivnije djelovanje suca i prebacilo bi težište sudske zaštite na prvostupanjsko postupanje. Istodobno bi se tehničkim poboljšanjima postojećeg zakonskog teksta⁷⁵ mogao pojednostavniti rad sudaca izvršenja. Te izmjene, a osobito općenito prihvaćeno stajalište o opravdanosti postojanja sudskog nadzora, omogućit će, smatramo, sve važniju ulogu sudaca izvršenja u budućnosti.

Summary

THE CROATIAN PRISON SYSTEM AND THE PROTECTION OF PRISONERS' HUMAN RIGHTS

In this paper, the authors analyse the provisions of the Prison Sentence Enforcement Act by comparing them with the data on the Croatian prison system. They explain how and where such punishments are enforced, and present basic information on prisoners and prison staff. Particular attention is given to the provisions concerning the rights of prisoners, by comparing them with data on the exercise of these rights, and the provisions by which the rights are protected. The authors go on to discuss theoretical issues connected with the court protection of the rights of prisoners, with special focus on the judge of execution. In conclusion, the authors point to the main problems of the Croatian prison system (insufficient space and lack of staff), and the need to regulate more precisely the court protection of the rights of prisoners.

mo da bi zahtjev za sudskom zaštitom trebao biti reguliran kao opći pojam, dok se tumačenjem postojećih odredbi, čini nam se, može zaključiti upravo suprotno (više o tome v. točku 10).

⁷⁵ Npr. jasnim odredbama o nastupanju zastare ili o državnom odvjetniku kao stranci makar u nekim postupcima.

Prilog

EUROPSKA ZATVORSKA PRAVILA IZ 2006. GODINE

Izvorni tekst na engleskom: www.coe.int. Prijevod na hrvatski jezik: Zvezdana Šimundić, voditeljica Odsjeka organizacijskih i kadrovskih poslova u službi upravnih poslova Središnjeg ureda Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa RH.

VIJEĆE EUROPE

ODBOR MINISTARA

Preporuka Rec. (2006) 2

Odbora ministara državama članicama o Europskim zatvorskim pravilima

(Odbor ministara je Preporuku usvojio 11. siječnja 2006. na 952. sjednici zamjenika ministara)

Na temelju članka 15.b. Statuta Vijeća Europe, Odbor ministara,

Vodeći računa o Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava;

Vodeći računa o poslu koji je obavio Europski odbor za sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, a osobito o standardima koje je taj odbor razvio u svojim općim izvješćima;

Ponovo ističući da nitko neće biti lišen slobode, osim ako je to jedini način i samo ako je u skladu sa zakonom propisanim postupkom;

Naglašavajući da izvršavanje zavodskih kazni i postupanje sa zatvorenicima traži uzimanje u obzir zahtjeva osobne sigurnosti, sigurnosti i discipline te postojanja uvjeta u zatvorima kojima se ne narušava ljudsko dostojanstvo i koji pružaju smislene okupacijske aktivnosti i programe postupanje čime pripremaju zatvorenike za društvenu reintegraciju;

Smatrajući važnim da države članice Vijeća Europe nastave usklađivati i pridržavati se uobičajenih načela glede zatvorske politike;

Smatrajući, to više, da će pridržavanje takvih uobičajenih načela jačati međunarodnu suradnju na ovom području;

Bilježeći značajne društvene promjene koje su utjecale na važne aspekte razvoja izvršenja kazni u Europi tijekom posljednja dva desetljeća;

Ponovo podržavajući standarde sadržane u preporukama Odbora ministara Vijeća Europe koje se odnose na specifične aspekte politike i prakse izvršavanja kazni, a osobito broj R (89) 12 o izobrazbi u zatvorima, broj R (93) 6 o zatvorima i kriminološkim

aspektima kontrole zaraznih bolesti uključujući AIDS i s njim povezane zdravstvene probleme u zatvorima, broj R (97) 12 o zaposlenicima koji rade na izvršavanju kazni i mjera, broj R (98) 7 o etičkim i organizacijskim aspektima zdravstvene zaštite u zatvorima, broj R (99) 22 o prekapacitiranosti zatvora i porastu broja zatvorenika, Rec. (2003) 22 o uvjetnom otpustu i Rec. (2003) 23 o postupanju zatvorskih uprava sa zatvorenicima osuđenima na kaznu doživotnog ili dugotrajnog zatvora;

Vodeći računa o Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih naroda o postupanju sa zatvorenicima;

Smatrajući da Preporuka broj R (87) 3 Odbora ministara o Europskim zatvorskim pravilima treba biti u bitnome obnavljana i revidirana kako bi odražavala razvojna kretanja u politici izvršenja kazni, praktisi izricanja kazni te u cjelokupnom području upravljanja europskim zatvorima,

Preporučuje da vlade država članica:

- u zakonodavstvu, politici i praksi rukovode se pravilima sadržanima u dodatku ovoj preporuci koja zamjenjuje Preporuku broj R (87) 3 Odbora ministara o Europskim zatvorskim pravilima;
- osiguraju da ova preporuka i pripadajući komentar njezina teksta budu prevedeni i što je više moguće podijeljeni osobito sudbenim vlastima, zatvorskom osoblju i zatvorenicima pojedinci-ma.

Dodatak Preporuci Rec.(2006)2

I. dio

Temeljna načela

1. Sa svim osobama lišenima slobode postupat će se poštujući njihova ljudska prava.
2. Osobe lišene slobode zadržavaju sva prava koja im nisu oduzeta osuđujućom odlukom ili odlukom na temelju koje se određuje pritvor u postupku propisanom zakonom.
3. Ograničenja za osobe lišene slobode bit će samo ona koja su najmanje potrebna i proporcionalna zakonskoj osnovi na temelju koje su određena.
4. Nedostatak sredstava ne opravdava uvjete u zatvorima koji znače kršenje ljudskih prava.
5. Život u zatvoru u najvećoj će mogućoj mjeri nalikovati pozitivnim oblicima života u društvu.

6. Sa svakim oblikom lišenja slobode postupat će se na način koji će pospješiti reintegraciju osoba lišenih slobode u društvenu zajednicu.
7. Poticati će se suradnja s vanjskim socijalnim službama te u najvećoj mogućoj mjeri uključivanje civilnog društva u zatvorski život.
8. Zaposlenici u zatvorima obavljaju važnu javnu službu zbog čega će njihov odabir, izobrazba i uvjeti rada omogućivati održavanje visokih standarda u postupanju sa zatvorenicima.
9. Sve će zatvore redovito nadzirati vladine inspekcije i nezavisna promatračka tijela.

Djelokrug i primjena

- 10.1. Europska zatvorska pravila primjenjuju se na osobe kojima je na osnovi sudske odluke određen pritvor i na osobe koje su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude.
- 10.2. Načelno, osobe kojima je na osnovi sudske odluke određen pritvor i osobe koje su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude, trebaju biti smještene samo u zatvorima odnosno u institucijama određenima za smještaj tih dviju kategorija osoba.
- 10.3. Pravila se primjenjuju i na osobe koje su:
 - a. u zatvoru zbog bilo kojeg drugog razloga;
 - b. u pritvoru na osnovi sudske odluke ili su lišene slobode na osnovi osuđujuće presude te na one osobe koje su zbog bilo kojeg drugog razloga lišene slobode bilo gdje drugdje.
- 10.4. Za potrebe Pravila, sve osobe koje su u zatvoru ili su zadržane na način opisan u točki 10.3 b. smatraju se zatvorenicima.
- 11.1. Djeca u dobi do 18 godina ne bi smjela biti smještena u zatvore za odrasle, već u institucije posebno namijenjene za tu svrhu.
- 11.2. Ako su djeca ipak iznimno smještena u zatvore za odrasle, posebnim će se propisima urediti njihov položaj i potrebe.
- 12.1. Osobe oboljele od duševne bolesti, duševno stanje kojih je nespojivo s lišenjem slobode unutar zatvora, treba smjestiti u institucije posebno namijenjene u te svrhe.
- 12.2. Ako su takve osobe ipak smještene u zatvor, posebnim će se propisima urediti njihov položaj i potrebe.
13. Pravila će se primjenjivati nepristrano, bez diskriminacije na osnovi spola, rase, boje, je-

zika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, povezanosti s nacionalnim manjinama, imovinskog stanja, rođenja ili drugog statusa.

II. dio

Uvjeti izvršavanja kazne zatvora

Prijam

14. Niti jedna osoba neće biti primljena u zatvor ili u njemu zadržana u svojstvu zatvorenika bez valjanog obvezujućeg naloga sukladno nacionalnom pravu.
- 15.1. Odmah prilikom prijma bit će zabilježeni sljedeći podaci o svakom zatvoreniku:
 - a. podaci o identitetu zatvorenika;
 - b. razlozi u pogledu obveze prijma i nadležnost za prijam;
 - c. datum i sat prijma;
 - d. popis osobnih stvari (imovine) zatvorenika koje će biti pohranjene na pologu stvari sukladno pravilu 31.;
 - e. bilo kakve vidljive povrede i pritužbe o prijašnjem zlostavljanju i
 - f. bilo kakvi podaci o zatvorenikovu zdravlju koji mogu biti od značenja za fizičko i duševno zdravlje zatvorenika ili drugih osoba, sve sukladno zahtjevima o povjerljivosti medicinskih podataka.
- 15.2. Prilikom prijma svim će zatvorenicima biti pružene obavijesti sukladno pravilu 30.
- 15.3. Odmah po prijmu zatvorenika uputit će se obavijesti o njegovu prijmu u zatvor sukladno pravilu 24.9.
16. U najkraće moguće vrijeme nakon izvršenog prijma:
 - a. obavijesti o zdravlju zatvorenika zabilježene prilikom prijma bit će nadopunjene zdravstvenim pregledom obavljenim sukladno pravilu 42.;
 - b. bit će prema zatvoreniku određena odgovarajuća razina sigurnosti sukladno pravilu 51.;
 - c. bit će prema zatvoreniku određen odgovarajući stupanj rizika koji u smislu osobne sigurnosti zatvorenik predstavlja sukladno pravilu 52.;
 - d. procijenit će se sve raspoložive informacije o socijalnoj situaciji zatvorenika kako bi se

odmah mogle poduzeti radnje glede njegovih žurnih osobnih i socijalnih potreba; i

- e. u slučaju kad je riječ o osuđenom zatvoreniku, bit će poduzete potrebne radnje radi primjene programa sukladno VIII. dijelu Pravila.

Upućivanje i smještaj

- 17.1. Zatvorenici će biti upućeni u zatvore što je bliže moguće svojim domovima odnosno mjestima socijalne rehabilitacije.
- 17.2. Prilikom upućivanja također će se uzeti u obzir zahtjevi postojeće kaznene istrage, osobne zatvorenikove sigurnosti i osiguranja te potreba za omogućivanjem odgovarajućeg načina života za sve zatvorenike.
- 17.3. Zatvorenike će se u najvećoj mogućoj mjeri konzultirati u pogledu početnog mjesta u koje će biti upućeni te bilo kojeg naknadnog premještaja iz jednog zatvora u drugi.
- 18.1. Smještaj zatvorenika, a posebice njihov smještaj u spavaonice, poštovat će ljudsko dostojanstvo i, u najvećoj mogućoj mjeri, privatnost, te zahtjeve zdravlja i higijene, na način da se dužna pažnja vodi o klimatskim uvjetima, a osobito o površini, prostornoj količini zraka (m³), osvjetljenju, grijanju i prozračivanju.
- 18.2. U svim zgradama u kojima zatvorenici žive, rade ili se okupljaju:
- prozori će biti dovoljno veliki da zatvorenicima bude omogućeno čitanje ili rad pri prirodnom svjetlu u normalnim okolnostima te da dopuštaju dotok svježeg zraka, osim u slučajevima kad postoji prikladan sustav klimatizacije;
 - umjetno osvjetljenje bit će u skladu s priznatim tehničkim standardima; i
 - postojat će sustav pozivanja koji omogućuje zatvorenicima kontakt s osobljem bez odgađanja.
- 18.3. Nacionalnim pravom odredit će se specifični minimalni standardi glede zahtjeva sadržanih u točkama 1. i 2.
- 18.4. Nacionalno zakonodavstvo propisat će mehanizme poštovanja navedenih minimalnih zahtjeva tako da oni ne budu prekršeni prenatpanošću zatvora.
- 18.5. Zatvorenici će u redovitom tijeku stvari noćiti u jednokrevetnim ćelijama, osim u

slučajevima kad je za zatvorenike poželjan zajednički smještaj u spavaonice.

- 18.6. Zajednički smještaj koristit će se ako je podesan za ostvarenje te svrhe i dijelit će ga zatvorenici koji su uzajamno prikladni i slažu se.
- 18.7. U najvećoj mogućoj mjeri zatvorenicima će se ponuditi mogućnost izbora prije no što se od njih zahtijeva boravak u zajedničkoj spavaonici.
- 18.8. Pri odlučivanju o smještaju zatvorenika u određene zatvore, ili u određene odjele zatvora, vodit će se računa o potrebi smještaja:
- neosuđenih zatvorenika odvojeno od osuđenih,
 - muškaraca odvojeno od žena; i
 - mlađih punoljetnike od starijih zatvorenika.
- 18.9. Iznimke od zahtjeva navedenih u točki 8. mogu biti radi omogućivanja zajedničkog sudjelovanja zatvorenika u organiziranim aktivnostima, ali će navedene grupe zatvorenika uvijek biti odvojene noću, osim ako se suglase sa zajedničkim boravkom, a uprava zatvora ocijeni da bi upravo takav smještaj bio u najboljem interesu svih zatvorenika o kojima je u određenom slučaju riječ.
- 18.10. Smještaj svih zatvorenika bit će u uvjetima najmanje ograničavajućeg stupnja osiguranja sukladnog riziku od bijega zatvorenika, njihova samoozljeđivanja odnosno ozljeđivanja drugih zatvorenika.

Higijena

- 19.1. Svi dijelovi svakog zatvora bit će prikladno održavani i svakodobno čisti.
- 19.2. Pri prijmu zatvorenika, ćelija ili drugi oblik smještaja u koji se upućuje bit će čisti.
- 19.3. Zatvorenici će imati neograničen pristup higijenski ispravnom sanitarnom čvoru koji omogućuje privatnost.
- 19.4. Odgovarajuće prostorije i oprema bit će osigurani za potrebe kupanja ili tuširanja zatvorenika, na temperaturi prikladnoj klimatskim uvjetima, ako je moguće svakodnevno, a najmanje dva puta tjedno (ili češće ako je to potrebno) u interesu opće higijene.
- 19.5. Zatvorenici će održavati osobnu čistoću i urednost, čistoću i urednost odjeće i spavaonica.
- 19.6. Uprave zatvora opskrbit će zatvorenike sredstvima za održavanje čistoće i urednosti,

uključujući toaletne potrepštine, te sredstvima i opremom za čišćenje.

- 19.7. Posebno će se urediti zadovoljavanje higijenskih potreba žena.

Odjeća i krevetina

- 20.1. Zatvorenici koji nemaju prikladnu vlastitu odjeću dobit će odjeću prikladnu klimatskim uvjetima.
- 20.2. Takva odjeća neće zatvorenika ponižavati odnosno obezvrjeđivati.
- 20.3. Sva odjeća mora biti održavana u dobrom stanju odnosno treba je zamijeniti kad je to potrebno.
- 20.4. Od zatvorenika kojima je odobren izlazak izvan zatvora neće se zahtijevati nošenje odjeće koja ih identificira kao zatvorenike.
21. Svaki će zatvorenik imati zaseban krevet te zasebnu i prikladnu krevetninu koju treba održavati u dobrom stanju i mijenjati dovoljno često da se osigura njezina čistoća.

Prehrana

- 22.1. Zatvorenicima će se osigurati prehrana primjerena njihovoj dobi, zdravlju, fizičkom stanju, vjeroispovijesti, kulturi i prirodi posla koji obavljaju.
- 22.2. Zahtjevi prehrane, uključujući minimalan unos energije i udjela proteina, bit će propisani nacionalnim zakonodavstvom.
- 22.3. Hrana će se pripremati i posluživati na higijenski ispravan način.
- 22.4. Dnevno će se posluživati tri obroka u razumnim vremenskim razmacima.
- 22.5. U svako doba zatvorenici će imati pristup čistoj vodi za piće.
- 22.6. Liječnik ili osposobljeno zdravstveno osoblje odrediti će izmjenu prehrane određenom zatvoreniku kad je to potrebno zbog medicinskih razloga.

Pravna pomoć (pravni savjet)

- 23.1. Svi zatvorenici imaju pravo na pravnu pomoć, a uprave zatvora osigurat će prikladne prostore kako bi imali pristup takvoj pomoći.
- 23.2. Zatvorenici se o bilo kojoj pravnoj stvari mogu savjetovati s pravnim stručnjakom po vlastitom izboru i o svom trošku.

23.3. Ako postoji priznati način pružanja besplatne pravne pomoći, uprave zatvora s time će upoznati zatvorenike.

23.4. Savjetovanje i drugi oblici komunikacije, uključujući dopisivanje glede pravnih stvari između zatvorenika i njihovih pravnih savjetnika, povjerljivi su.

23.5. Sudbene vlasti mogu u iznimnim okolnostima odrediti ograničenja povjerljivosti radi sprječavanja ozbiljnog kaznenog djela ili teškog narušavanja sigurnosti zatvorenika i osiguranja zatvora.

23.6. Zatvorenicima će biti dostupna dokumentacija u svezi s njihovim pravnim postupcima ili će ju smjeti imati kod sebe.

Veza s vanjskim svijetom

24.1. Što je češće moguće, zatvorenicima će biti dopušteno komunicirati putem pisama, telefona ili na drugi način s njihovim obiteljima, drugim osobama i predstavnicima vanjskih organizacija, kao i primati posjete tih osoba.

24.2. Na komunikaciju i posjete mogu se primjenjivati ograničenja i promatranja nužna radi potreba postojeće kaznene istrage, za održavanje dobrog reda, sigurnosti zatvorenika i osiguranja zatvora, sprječavanja kaznenih djela i zaštite žrtava kaznenih djela, no ta ograničenja, uključujući specifična ograničenja određena od sudbene vlasti, u svakom će slučaju omogućiti prihvatljivu najmanju razinu kontakta.

24.3. Nacionalnim će se zakonodavstvom odrediti nacionalna i međunarodna tijela i službene osobe s kojima će zatvorenici moći ostvarivati neograničenu komunikaciju.

24.4. Organizacija posjeta omogućit će održavanje i razvoj obiteljskih odnosa zatvorenika na što uobičajeniji način.

24.5. Zatvorske uprave pomagat će zatvorenicima u održavanju prikladne veze s vanjskim svijetom i osigurati im odgovarajuću socijalnu podršku u tom smislu.

24.6. Zatvorenik će bez odgode biti obaviješten o smrti ili ozbiljnoj bolesti bliskog srodnika.

24.7. Kad god to mogućnosti dopuštaju, zatvoreniku će biti dopušteno napustiti zatvor bilo uz pratnju ili samostalno radi posjeta bolesnom srodniku, prisustvovanja sprovedu ili zbog drugih ljudskih razloga.

- 24.8. Zatvorenicima će bez odgode biti dopušteno obavijestiti svoje obitelji o činjenici odlaska u zatvor ili premještanja u drugu ustanovu, kao i o ozbiljnoj bolesti ili ozljedi do koje je došlo.
- 24.9. Po prijmu zatvorenika u zatvor, zatvorska će uprava, osim ako to zatvorenik izričito zabrani, izvijestiti supružnika ili partnera zatvorenika odnosno, ako je zatvorenik samac, njegova najbližeg srodnika ili drugu osobu koju je zatvorenik prethodno odredio, o smrti ili ozbiljnoj bolesti zatvorenika odnosno o njegovu premještanju u drugu ustanovu ili bolnicu.
- 24.10. Zatvorenicima će biti dopušteno redovito informiranje o javnim zbivanjima putem pretpplate i čitanja novina, tjednika i drugih publikacija te slušanja radija ili televizijskih prijenosa, osim ako u pojedinom slučaju postoji sudska zabrana navedenih aktivnosti tijekom određenog vremena.
- 24.11. Uprave zatvora osigurat će sudjelovanje zatvorenika na izborima, referendumima i u drugim oblicima javnog života u mjeri u kojoj takva njihova prava nisu ograničena nacionalnim zakonodavstvom.
- 24.12. Zatvorenicima će biti dopušteno komunicirati s medijima ako ne postoje obvezujući razlozi zabrane takve komunikacije radi održavanja sigurnosti zatvorenika i zatvora, zbog drugih javnih interesa ili radi zaštite integriteta žrtava, drugih zatvorenika ili osoblja zatvora.
- Kućni red*
- 25.1. Kućni red za sve zatvorenike osigurat će uravnotežen program aktivnosti.
- 25.2. Kućni red dopušta će svim zatvorenicima da izvan ćelija dnevno provedu onoliko sati koliko je nužno za primjerenu razinu ljudske i socijalne interakcije.
- 25.3. Kućni red također će omogućivati ostvarivanje potreba zatvorenika za socijalnom skrbi.
- 25.4. Posebna će se pažnja posvetiti zatvorenicima koji su doživjeli fizičko, psihičko ili seksualno zlostavljanje.
- Rad*
- 26.1. Rad u zatvoru smatrat će se pozitivnim elementom kućnog reda i nikad se neće koristiti u svrhe kažnjavanja.
- 26.2. Zatvorske uprave trudit će se osigurati dovoljno korisnog posla.
- 26.3. U mjeri u kojoj je to moguće, rad ponuđen zatvorenicima bit će takav da održi ili poveća mogućnosti zatvorenika za ostvarivanje pokriva životnih troškova nakon otpusta.
- 26.4. Sukladno pravilu 13. neće biti diskriminacije u vrstama ponuđenog rada na osnovi spola.
- 26.5. Posao koji uključuje određenu strukovnu izobrazbu bit će omogućen zatvorenicima koji od tog posla mogu imati koristi, a posebice mladim zatvorenicima.
- 26.6. U okvirima ponuđenih poslova, a sukladno odgovarajućoj strukovnoj selekciji i zahtjevima dobrog reda i discipline, zatvorenici mogu birati vrstu posla koji žele obavljati.
- 26.7. Organizacija i metode rada u kaznenim tijelima u najvećoj mogućoj mjeri nalikovat će onima koje za slične poslove postoje u društvenoj zajednici radi pripreme zatvorenika za uvjete uobičajenog radnog života.
- 26.8. Iako ostvarivanje financijske dobiti od djelatnosti u kaznenim tijelima može biti važno za podizanje standarda te poboljšanje kvalitete i važnosti izobrazbe, interesi zatvorenika ne smiju biti podređeni toj svrsi.
- 26.9. Rad zatvorenika osiguravat će uprave zatvora, bilo samostalno, bilo u suradnji s privatnim poduzetnicima unutar zatvora ili izvan njega.
- 26.10. Na svim će razinama postojati pravična naknada za rad zatvorenika.
- 26.11. Zatvorenicima će biti dopušteno trošiti barem dio naknada za rad na odobrene stvari za vlastitu upotrebu te na usmjerivanje dijela naknade za rad u korist njihovih obitelji.
- 26.12. Zatvorenike se može poticati na štednju dijela naknade za rad koja će im biti predana prilikom otpusta ili će ju iskoristiti u druge odobrene svrhe.
- 26.13. Zdravstvena zaštita i zaštita zatvorenika na radu bit će odgovarajuće vrste i neće biti manje zahtjevna od zaštite koju uživaju radnici na slobodi.
- 26.14. Bit će određeno osiguranje zatvorenika od povreda na radu, uključujući profesionalna oboljenja, pod uvjetima koji neće biti lošiji od onih koji su nacionalnim pravom propisani za radnike na slobodi.
- 26.15. Najveći broj dnevnih i tjednih sati rada zatvorenika bit će utvrđen sukladno nacional-

nim pravilima ili uobičajenim satnicama koje se odnose na zapošljavanje radnika na slobodi.

- 26.16. Zatvorenici će imati najmanje jedan dan odmora tijekom tjedna i dovoljno vremena za obrazovanje i druge aktivnosti.
- 26.17. U mjeri u kojoj je to moguće, zatvorenici koji rade bit će uključeni u nacionalni sustav socijalnog osiguranja.

Tjelovježba i rekreacija

- 27.1. Svakom će zatvoreniku biti omogućeno provesti najmanje jedan sat tjelovježbe dnevno na svježem zraku kada to omogućuju vremenski uvjeti.
- 27.2. Kad je vrijeme loše, tjelovježba će zatvorenima biti omogućena na drugi način.
- 27.3. Primjereno organizirane aktivnosti kojima se promiče tjelesno zdravlje i omogućuje odgovarajuća tjelovježba i rekreacija činit će sastavni dio kućnog reda zatvora i kaznonica.
- 27.4. Zatvorske uprave omogućit će takve aktivnosti osiguravanjem primjerenih prostorija i opreme.
- 27.5. Zatvorske uprave na odgovarajući će način organizirati posebne aktivnosti za one zatvorenike kojima su potrebne.
- 27.6. Bit će omogućene rekreacijske aktivnosti kao što je sport, igre, kulturne aktivnosti, hobiji i drugi interesi kojima se popunjava slobodno vrijeme te će zatvorenima biti dopušteno samostalno ih organizirati u što većoj mogućoj mjeri.
- 27.7. Zatvorenima će biti dopušteno druženje tijekom tjelovježbe i kako bi mogli sudjelovati u rekreacijskim aktivnostima.

Obrazovanje

- 28.1. Svaki će zatvor nastojati svim zatvorenima omogućiti dostupnost što brojnijih obrazovnih programa koji su primjereni njihovim individualnim potrebama i željama.
- 28.2. Prvenstvo će imati nepismeni zatvorenici te oni koji nemaju osnovnu ili strukovnu izobrazbu.
- 28.3. Posebna pažnja posvetit će se obrazovanju mladih zatvorenika i onih s posebnim potrebama.

28.4. Obrazovanje neće ni na koji način biti obezvrijeđeno u odnosu na rad zatvorenika te zatvorenici neće biti oštećeni bilo financijski ili na drugi način tijekom trajanja obrazovanja.

- 28.5. Svaka kaznonica i zatvor imat će knjižnicu za potrebe zatvorenika, primjereno opskrbljenu naslovima beletristike i literaturom za učenje, knjigama i drugim vrstama medija.
- 28.6. Gdje god je to moguće, zatvorska knjižnica trebala bi biti organizirana u suradnji s građanskim bibliotekama.
- 28.7. U mjeri u kojoj je izvedivo, obrazovanje zatvorenika:

- a. bit će sastavni dio sustava obrazovanja i strukovne izobrazbe u državi tako da nakon puštanja na slobodu mogu nastaviti obrazovanje i strukovnu izobrazbu bez teškoća; i
- b. održavat će se pod pokroviteljstvom vanjskih obrazovnih institucija.

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

- 29.1. Poštovat će se slobode zatvorenika na mišljenje, uvjerenje i vjeroispovijest.
- 29.2. U mjeri u kojoj je to izvedivo, život u zatvoru bit će organiziran na način kojim se zatvorenima dopušta iskazivanje vjeroispovijesti i vjerovanja, prisustvovanje vjerskim obredima ili okupljanjima koja predvode predstavnici određene vjeroispovijesti ili vjerovanja, privatni posjeti predstavnika vjeroispovijesti ili vjerovanja kojem pripadaju, posjedovanje knjiga ili literature u svezi s njihovom vjeroispovijesti ili vjerovanjima.
- 29.3. Niti jednog se zatvorenika ne smije prisiljavati na prisustvovanje vjerskim obredima ili okupljanjima ili na sudjelovanje u vjerskim obredima ili na prihvaćanje posjeta predstavnika bili koje vjeroispovijesti ili vjerovanja.

Informiranje

- 30.1. Pri prijmu te onoliko često koliko je potom potrebno svi će zatvorenici biti obaviješteni pismenom obavijesti i usmeno, na jeziku koji razumiju, o pravilima glede discipline u zatvoru te o njihovim pravima i obvezama u zatvoru.
- 30.2. Zatvorenima će biti dopušteno zadržati u posjedu pisani oblik obavijesti koje su primili.

30.3. Zatvorenici će biti obaviješteni o bilo kojem zakonskom postupku u koji su uključeni te, ako su osuđeni, o duljini kazne i o mogućnostima ranijeg otpuštanja.

Stvari u vlasništvu zatvorenika

31.1. Stvari u vlasništvu zatvorenika koje im nije dopušteno zadržati po prijmu u zatvor bit će stavljene na polog.

31.2. Zatvorenik stvari kojeg su stavljene na polog potpisat će popis stvari.

31.3. Poduzet će se mjere da se vlasništvo održi u dobrom stanju.

31.4. Ako se pokaže potrebnim uništiti neku stvar s pologa zatvorenika, to će se upisati i o tome će se obavijestiti zatvorenika.

31.5. U skladu sa zahtjevima higijene, reda i sigurnosti, zatvorenici će imati pravo kupiti ili na drugi način pribaviti stvari, uključujući hranu i piće, za svoju osobnu upotrebu po cijenama koje nisu nerazmjerno više od onih na slobodi.

31.6. Ako zatvorenik sa sobom donese bilo kakve lijekove, liječnik će odlučiti o njihovu korištenju.

31.7. Tamo gdje je zatvorenicima dopušteno zadržati stvari u posjedu, uprave zatvora poduzet će mjere da bi pomogle njihovu sigurnom čuvanju.

Premještanje zatvorenika

32.1. Kod premještanja zatvorenika iz zatvora u zatvor ili na druga mjesta, kao što su sudovi ili bolnice, izložit će ih se pogledima drugih građana u najmanjoj mogućoj mjeri i poduzet će se mjere za osiguranje njihove anonimnosti.

32.2. Zabranit će se prijevoz zatvorenika u vozilima s neprikladnom ventilacijom ili osvjetljenjem ili na bilo koji način koji bi ih izložio nepotrebnoj fizičkoj patnji ili poniženju.

32.3. Prijevoz zatvorenika obavlja se na trošak i pod nadzorom javnih vlasti.

Otpust zatvorenika

33.1. Svi će zatvorenici bez odgode biti pušteni na slobodu kad im istekne kazna ili kad sud ili druge vlasti naredi njihov otpust.

33.2. Upisat će se nadnevak i sat otpusta.

33.3. Svi će se zatvorenici moći koristiti organiziranim načinima pomoći radi povratka u slobodno društvo nakon otpusta.

33.4. Pri otpustu zatvorenika vratit će im se stvari i novac koji su bili na pologu, osim onih koji su do tada bili podignuti s pologa ili uz dopuštenje poslani izvan kaznonice ili zatvora odnosno onih stvari koje su morale biti uništene zbog higijenskih razloga.

33.5. Zatvorenik će potpisati primitak vraćene imovine.

33.6. Kad je unaprijed poznato da će zatvorenik biti pušten, liječnik će ga pregledati sukladno pravilu 42. u vrijeme što bliže samom vremenu otpusta.

33.7. Potrebno je poduzeti mjere i osigurati da zatvorenici pri otpustu imaju primjerene isprave i identifikacijske dokumente te da im se pomogne oko nalaženja prikladnog smještaja i posla.

33.8. Otpušteni zatvorenici dobit će i nužna novčana sredstva, prikladnu i primjerenu odjeću s obzirom na klimatske prilike i godišnje doba, kao i dovoljno novca za putnu kartu do odredišta.

Žene

34.1. Osim posebnih odredbi Pravila koje se odnose na zatvorenice, vlasti će pri odlučivanju o izvršavanju kazne zatvora posvetiti osobitu pažnju potrebama žena kao što su njihove fizičke, obrazovne, socijalne i psihološke potrebe.

34.2. Posebni će se naporu uložiti radi omogućivanja pristupa zatvorenica koje imaju potrebe opisane u pravilu 25.4. specijalnim službama.

34.3. Zatvorenicama će se dopustiti da rode dijete izvan zatvora, no ako se dijete rodi u zatvoru, vlasti će osigurati svu potrebnu podršku i opremu.

Djeca

35.1. U iznimnim slučajevima kad se u zatvor za odrasle upućuju djeca mlađa od 18 godina, uprave zatvora osigurat će da ona, osim službi koje su na raspolaganju svim zatvorenicima, imaju pristup i socijalnim službama, psihološkoj pomoći, obrazovnim službama, vjerskoj pomoći i rekreacijskim programima ili sličnim aktivnostima koje su na raspolaganju djeci u društvenoj zajednici.

- 35.2. Svakom djetetu zatvoreniku koje je u procesu obveznog obrazovanja, osigurat će se pristup takvom obliku obrazovanja.
- 35.3. Djeci koja se otpuštaju iz zatvora osigurat će se dodatna pomoć.
- 35.4. Kad se djeca upućuju u zatvor, smjestit će ih se u dio zatvora odvojen od onog koji se koristi za smještaj odraslih zatvorenika, osim ako se smatra da bi takav smještaj bio u suprotnosti s najboljim interesima djeteta.

Mala djeca (dojenčad)

- 36.1. Mala djeca mogu ostati u zatvoru s roditeljem samo kad je to u najboljem interesu određenog djeteta. S tom se djecom neće postupiti kao sa zatvorenicama.
- 36.2. Kad se dopusti boravak male djece u zatvoru uz roditelja, na poseban će se način organizirati dječji boravak u kojem će biti zaposleno osposobljeno osoblje i gdje će djeca biti smještena u vrijeme u kojem je roditelj uključen u aktivnosti kojima dijete ne može nazočiti.
- 36.3. Predvidjet će se poseban smještaj radi zaštite dobrobiti takve djece.

Strani državljani

- 37.1. Zatvorenici koji su strani državljani bit će bez odgode obaviješteni o pravu da zahtijevaju kontaktiranje s diplomatskim ili konzularnim predstavnikom svoje države te će im se omogućiti odgovarajuće prostorije za takvu komunikaciju.
- 37.2. Zatvorenici koji su državljani država bez diplomatskog ili konzularnog predstavništva u određenoj državi, izbjeglice ili osobe bez državljanstva imat će na raspolaganju slične prostorije za kontaktiranje s diplomatskim predstavnikom države koja će se brinuti o njihovim interesima ili s nacionalnim odnosno međunarodnim vlastima koje su zadužene za brigu o interesima takvih osoba.
- 37.3. U interesu stranih državljana koji u zatvoru mogu imati posebne potrebe, uprave zatvora u cijelosti će surađivati s diplomatskim ili konzularnim predstavnicima tih zatvorenika.
- 37.4. Bit će omogućene specifične informacije glede pravne pomoći za zatvorenike strane državljanke.
- 37.5. Zatvorenici strani državljani bit će obaviješteni o mogućnosti podnošenja molbe za prijenos izvršenja kazne zatvora u drugu državu.

Etničke ili jezične manjine

- 38.1. Na poseban način osigurat će se zadovoljavanje potreba zatvorenika koji su pripadnici etničkih ili jezičnih manjina.
- 38.2. U mjeri u kojoj je to izvedivo, dopustit će se kontinuitet kulturne baštine različitih grupa.
- 38.3. Zadovoljavanje jezičnih potreba osigurat će se putem osposobljenih prevoditelja i osiguravanjem pisanih publikacija u rasponu svih jezika koji se koriste u određenom zatvoru.

III. dio

Zdravlje

Zdravstvena zaštita

39. Zatvorske vlasti čuvat će zdravlje svih zatvorenika o kojima se brinu.

Organizacija zdravstvene zaštite u zatvoru

- 40.1. Zdravstvene usluge u zatvoru bit će organizirane slično pružanju zdravstvenih usluga u društvenoj zajednici ili u državi.
- 40.2. Zdravstvena politika u zatvorima bit će sastavni dio nacionalne zdravstvene politike i kompatibilna s njome.
- 40.3. Zatvorenici će imati pristup zdravstvenim uslugama koje su raspoložive unutar države, bez diskriminacije utemeljene na njihovu zakonskom položaju.
- 40.4. Medicinske usluge u zatvorima nastojat će otkriti i terapijski obraditi bilo koje fizičko ili psihičko oboljenje ili poremećaj od kojeg bi zatvorenici mogli patiti.
- 40.5. Sve potrebne medicinske, kirurške i psihijatrijske usluge, uključujući one koje su raspoložive u društvenoj zajednici, bit će na raspolaganju i zatvorenicima u te svrhe.

Medicinsko i zdravstveno osoblje

- 41.1. Svaki će zatvor raspolagati uslugama barem jednog osposobljenog liječnika opće medicine.
- 41.2. Organizirat će se svakodobna dostupnost osposobljenog liječnika koji bez odgode može poduzeti mjere u hitnim slučajevima.
- 41.3. Ako zatvori nemaju liječnika koji radi puno radno vrijeme, redovite posjete obavljat će liječnik s nepunim radnim vremenom.

- 41.4. Svaki će zatvor raspolagati osobljem prikladno osposobljenim za zdravstvenu zaštitu.
- 41.5. Usluge osposobljenog stomatologa i oftalmologa bit će dostupne svakom zatvoreniku.

Dužnosti liječnika

- 42.1. Liječnik ili osposobljena medicinska sestra odgovorna takvom liječniku primit će svakog zatvorenika što je prije moguće nakon prijma te će ga pregledati, osim u situacijama kad je to očigledno nepotrebno.
- 42.2. Liječnik ili medicinska sestra odgovorna takvom liječniku pregledat će zatvorenika prilikom otpusta ako to zatvorenik traži, a i u svim drugim situacijama kad je to potrebno.
- 42.3. Pri pregledu zatvorenika liječnik ili medicinska sestra odgovorna takvom liječniku posebnu će pažnju obratiti na:
- poštovanje uobičajenih pravila medicinske povjerljivosti;
 - dijagnosticiranje fizičkih ili psihičkih oboljenja i poduzimanje svih potrebnih terapijskih mjera te na nastavak postojeće medicinske terapije;
 - bilježenje i obavještanje nadležnih vlasti o bilo kojem znaku ili naznaci da se sa zatvorenikom možda nasilno postupalo;
 - saniranje apstinencijskih simptoma koji su rezultat uporabe droga, lijekova ili alkohola;
 - prepoznavanje psihološkog ili drugog stresa koji rezultira iz činjenice oduzimanja slobode;
 - izolaciju zatvorenika za kojeg se sumnja da je zaražen ili da je nositelj zaraze kroz razdoblje inkubacije te pružanje odgovarajuće terapije;
 - osiguravanje da zatvorenici nositelji HIV-a nisu izolirani od ostalih samo zbog tog razloga;
 - bilježenje fizičkih ili psihičkih poremećaja koji bi mogli kočiti normalizaciju života nakon otpusta;
 - određivanje sposobnosti svakog zatvorenika za rad i tjelovježbu;
 - u suradnji s organizacijama u društvenoj zajednici, organiziranje nastavka bilo koje potrebne medicinske i psihijatrijske terapije nakon otpusta ako zatvorenik daje svoj pristanak na takvu terapiju.

- 43.1. Liječnik će voditi brigu o fizičkom i psihičkom zdravlju zatvorenika te će primiti, sukladno uvjetima i učestalosti koji vrijede za bolničke standarde, sve bolesne zatvorenike, sve koji prijave da su bolesni ili ozlijeđeni te svakog drugog zatvorenika prema kojem je posebno usmjerena pažnja.
- 43.2. Liječnik ili osposobljena medicinska sestra odgovorna takvom liječniku posebnu će pozornost obratiti zdravlju zatvorenika koji su smješteni u samice, dnevno će posjećivati takve zatvorenike i pružit će im promptnu medicinsku pomoć i terapiju na zahtjev takvog zatvorenika ili na zahtjev zatvorskog osoblja.
- 43.3. Liječnik će izvjestiti upravitelja o slučajevima ozbiljnog narušavanja fizičkog ili psihičkog zdravlja zatvorenika zbog neprekidnog izdržavanja kazne unutar zatvora ili zbog nekog od uvjeta u kojima se izdržava kazna, uključujući uvjete upućivanja u samicu.
44. Liječnik ili druga nadležna vlast redovito će nadzirati, prikupljati obavijesti i na druge načine ako je to potrebno te savjetovati upravitelja:
- o količini, kvaliteti, pripremi i posluživanju hrane i vode;
 - o higijeni i čistoći same institucije i zatvorenika;
 - o sanitarnim uvjetima, grijanju, osvjetljenju i provjetranju same institucije; i
 - o prikladnosti i čistoći odjeće i krevetnine za zatvorenike.
- 45.1. Upravitelj će razmotriti izvješća i savjete koje podnese liječnik ili drugo nadležno tijelo sukladno pravilima 43. i 44. te će, kad se slaže s dobivenim preporukama, odmah poduzeti korake u svezi s njihovom primjenom.
- 45.2. Ako upravitelj nije ovlašten postupiti po preporukama liječnika, ili se ne slaže s njima, odmah će o savjetu liječnika i o njegovu izvješću izvjestiti nadležna tijela.

Osiguravanje zdravstvene zaštite

- 46.1. Oboljeli zatvorenik kojem je potrebna specijalistička terapija bit će premješten u specijaliziranu instituciju ili u civilnu bolnicu ako potreban tretman nije dostupan u zatvoru ili kaznionici.
- 46.2. Ako zatvorska uprava raspolaže vlastitim bolničkim kapacitetima, oni će biti opremljeni odgovarajućim osobljem i opremom kako

bi zatvorenicima koji su im upućeni mogli pružiti odgovarajuću njegu i terapiju.

Psihičko zdravlje

- 47.1. Organizirat će se specijalizirani zatvori ili odjeli pod medicinskim nadzorom radi promatranja i terapije zatvorenika koji pate od psihičkih poremećaja ili devijacija, a na koje se nužno ne primjenjuje pravilo 12.
- 47.2. Zatvorska zdravstvena služba osigurat će psihijatrijsku terapiju za sve zatvorenike koji imaju potrebu za takvom terapijom te će obratiti posebnu pozornost na prevenciju samoubojstava.

Ostala pitanja

- 48.1. Zatvorenici neće biti podvrgavani nikakvim pokusima bez njihova pristanka.
- 48.2. Bit će zabranjeni pokusi koji mogu rezultirati fizičkom ozljedom zatvorenika, psihičkim poremećajem ili drugim oštećenjem zdravlja.

IV. dio

Red

Opći pristup načelu dobrog reda

49. Dobar red u zatvorima održavat će se vodeći računa o zahtjevima sigurnosti zatvora, sigurnosti zatvorenika i discipline te omogućivanja zatvorenicima uvjeta smještaja koji poštuju ljudsko dostojanstvo i pružanja cjelovitog programa aktivnosti sukladno pravilu 25.
50. Sukladno potrebama dobrog reda, sigurnosti zatvorenika i zatvora, zatvorenicima će se dopustiti raspravljati o pitanjima koja se odnose na opće uvjete izdržavanja kazne zatvora te će ih se poticati na komunikaciju sa zatvorskim vlastima o tim pitanjima.

Sigurnost zatvora

- 51.1. Mjere sigurnosti koje se primjenjuju na zatvorenike bit će one najnužnije potrebne za postizanje njihova ostanka u zatvoru.
- 51.2. Sigurnost koju pružaju fizičke zapreke i druga tehnička sredstva bit će nadopunjena dinamičkom sigurnošću koju osigurava

budno osoblje koje poznaje zatvorenike pod svojim nadzorom.

- 51.3. Što prije nakon prijma u zatvor, zatvorenike će se procijeniti radi određivanja:
 - a. rizika koji bi predstavljali za društvenu zajednicu ako pobjegnu;
 - b. rizika da će pokušati bijeg, bilo samostalno bilo uz pomoć izvana.
- 51.4. Svaki će zatvorenik biti smješten u sigurnosnim uvjetima prikladnim navedenim stupnjevima rizika.
- 51.5. Potreban stupanj sigurnosti ponovo će se razmatrati u redovitim intervalima cijelo vrijeme izdržavanja kazne zatvora.

Sigurnost zatvorenika

- 52.1. Što je prije moguće nakon prijma u zatvor, zatvorenike će se procijeniti radi određivanja predstavljaju li sigurnosni rizik za druge zatvorenike, zatvorskog osoblje ili druge osobe koje rade u zatvoru ili posjećuju zatvor odnosno postoji li vjerojatnost da se samoozljede.
- 52.2. Utvrdit će se postupci radi osiguranja sigurnosti zatvorenika, zatvorskog osoblja i svih posjetitelja te radi najvećeg smanjenja rizika od nasilja ili drugih događaja koji mogu ugroziti sigurnost.
- 52.3. Poduzet će se svi naponi da bi se zatvorenicima omogućilo puno sudjelovanje u dnevnim aktivnostima u sigurnim uvjetima.
- 52.4. Zatvorenicima će se omogućiti svakodobno kontaktiranje sa zatvorskim osobljem, uključujući i tijekom noći.
- 52.5. U zatvorima će se primjenjivati opći propisi o zdravlju i sigurnosti osoba kao i u ostatku države.

Posebno visoke mjere osiguranja ili sigurnosti

- 53.1. Posebno visoke mjere osiguranja ili sigurnosti primjenjivat će se u iznimnim okolnostima.
- 53.2. Utvrdit će se jasni postupci koje treba poduzeti kad navedene mjere treba primijeniti prema bilo kojem zatvoreniku.
- 53.3. Priroda bilo kojih takvih mjera, njihovo trajanje i razlozi zbog kojih se mogu primijeniti bit će propisani zakonom.
- 53.4. Primjena navedenih mjera u svakom će slučaju biti odobrena od nadležnih vlasti, i to kroz točno određeno vrijeme.

- 53.5. Bilo kakva odluka o produljenju već odobrenog razdoblja mora biti iznova odobrena od nadležne vlasti.
- 53.6. Navedene mjere primjenjivat će se prema pojedincima, a ne prema grupama zatvorenika.
- 53.7. Svaki zatvorenik na kojeg se primijene navedene mjere imat će pravo žalbe pod uvjetima utvrđenima pravilom 70.

Pretraga i kontrole

- 54.1. Utvrdit će se detaljni postupci koje osoblje treba primjenjivati pri obavljanju pretrage:
- svih prostora u kojima zatvorenici žive, rade i družu se;
 - zatvorenika;
 - posjetitelja i njihovih stvari te
 - osoblja.
- 54.2. Situacije u kojima su potrebne navedene pretrage kao i njihova priroda propisat će se zakonom.
- 54.3. Osoblje će biti osposobljeno provoditi navedene pretrage na način da otkrije i spriječi bilo kakav pokušaj bijega ili prikrivanja sudionika, poštujući pri tome dostojanstvo onih koje pretražuju i njihovih osobnih stvari.
- 54.4. Osobe koje se pretražuje neće se tim postupkom ponižavati.
- 54.5. Osobe će pretraživati samo osoblje istog spola.
- 54.6. Pretrage tjelesnih otvora neće obavljati zatvorskog osoblje.
- 54.7. Intimni pregled potreban u svrhu pretrage može obaviti samo liječnik.
- 54.8. Zatvorenici će nazočiti pretrazi svojih osobnih stvari, osim ako to zabranjuju tehnike pretrage ili potencijalna opasnost za osoblje.
- 54.9. Obveza zaštite sigurnosti zatvora i zatvorenika bit će razmjerna privatnosti posjetitelja.
- 54.10. Postupci za pretragu posjetitelja koji obavljaju profesionalnu djelatnost, kao što su zakonski zastupnici, socijalni radnici i liječnici itd., bit će određeni u suglasju s njihovim profesionalnim udrugama (komorama) radi osiguravanja ravnoteže između osiguranja i sigurnosti s jedne strane te prava na povjerljivi profesionalni pristup s druge.

Kaznena djela

55. Kazneno djelo za koje se sumnja da je počinjeno u zatvoru istražiti će se na isti način kao što bi to bilo na slobodi te će se postupati na način sukladan nacionalnom zakonu.

Disciplina i kažnjavanje

- 56.1. Stegovni postupci bit će zadnje raspoložive mjere.
- 56.2. Kad je god to moguće, zatvorska uprava će primjenjivati mehanizme mirenja i posredovanja radi rješavanja nesporazuma sa zatvorenicima i između njih.
- 57.1. Povredom reda i stege može se smatrati samo ono ponašanje za koje je izvjesno da predstavlja prijetnju dobrom redu, osiguranju ili sigurnosti.
- 57.2. Zakonom će se odrediti:
- radnje ili propuštanja zatvorenika koji su stegovni prijestup;
 - provođenje stegovnog postupka;
 - vrste i trajanje kazni koje se mogu izreći;
 - tijela nadležna za izricanje tih kazni;
 - osiguravanje prava na žalbu i tijelo nadležno za rješavanje o žalbi.
58. Svaka prijava mogućeg narušavanja pravila stege odmah će se prosljediti nadležnom tijelu koje će je istražiti bez nepotrebne odgode.
59. Zatvorenici koji se terete za stegovni prijestup:
- bit će odmah obaviješteni, na jeziku koji razumiju i iscrpno, o prirodi optužbi koje im se stavlja na teret;
 - imat će primjereno vrijeme i sredstva za pripremu obrane;
 - imat će dopuštenje braniti se osobno ili putem pravnog zastupnika kad je to u interesu pravde;
 - imat će dopuštenje tražiti prisutnost svjedoka i ispitati ih ili će imati mogućnost da ih netko drugi ispita u njihovu korist; i
 - imat će besplatnu pomoć prevoditelja ako ne razumiju ili ne govore jezik na kojem se vodi postupak.
- 60.1. Svaka izrečena kazna koja uslijedi nakon osude u stegovnom postupku bit će u skladu sa zakonom.
- 60.2. Težina kazne bit će razmjerna počinjenom djelu.

- 60.3. Zabranit će se skupno kažnjavanje, tjelesno kažnjavanje, kažnjavanje upućivanjem u mračnu ćeliju, kao i drugi oblici neljudskog ili ponižavajućeg postupanja.
- 60.4. Kažnjavanje neće uključivati potpunu zabranu kontakta s obitelji.
- 60.5. Upućivanje u samicu izreći će se kao kazna samo u iznimnim slučajevima i kroz određeno vrijeme koje će biti što kraće.
- 60.6. Sredstva vezivanja nikad se neće primijeniti kao kazna.
61. Zatvorenik koji je oglašen krivim za stegovni prijestup imat će mogućnost žalbe nadležnoj i nezavisnoj višoj vlasti.
60. Nijedan zatvorenik neće biti zaposlen niti će imati drugu ovlast unutar zatvora u bilo kojem svojstvu vezanom uz stegovni postupak.

Zabrana ponavljanja postupka za isto djelo ili isto ponašanje (ne bis in idem)

63. Zatvoreniku se nikada neće suditi niti će ga se kažnjavati dvaput za isto djelo ili ponašanje.

Uporaba sile

- 64.1. Zatvorsko osoblje neće se služiti silom prema zatvorenicima osim u samoobrani ili u slučajevima pokušaja bijega, aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora zakonomit nalogu, a i to samo kad se ne može izbjeći.
- 64.2. Sila će se koristiti samo u najnužnijoj mjeri i najkraće potrebno vrijeme.
65. Uporaba sile detaljno će se propisati, a odredbe će uključivati pravila o:
- različitim vrstama sile koje može koristiti;
 - okolnostima u kojima se svakom vrstom sile može koristiti;
 - članovima osoblja koji su ovlašteni koristiti se različitim vrstama sile;
 - razinu potrebne ovlasti prije no što se koristi bilo kojom vrstom sile i
 - izvješćima koja se moraju sastaviti nakon uporabe sile.
66. Osoblje koje izravno radi sa zatvorenicima bit će osposobljeno za tehnike koje im omogućuju svladavanje agresivnih zatvorenika uz najmanju uporabu sile.
- 67.1. Osoblje drugih državnih tijela ili službi bit će uključeno u postupanje sa zatvorenicima

unutar zatvora isključivo u iznimnim okolnostima.

- 67.2. Sačinit će se formalni sporazum između uprava zatvora i drugih državnih tijela ili službi, osim ako takav odnos već prethodno nije određen zakonom.
- 67.3. Takav sporazum će propisivati:
- okolnosti u kojima službenici drugih državnih tijela ili službi smiju ući u zatvor radi rješavanja nekog sukoba;
 - opseg ovlasti koju će ta državna tijela ili službe imati dok su u zatvoru i njihov odnos s upraviteljem zatvora;
 - različite vrste sile kojom se pripadnici tih službi smiju koristiti;
 - okolnosti u kojima se smije koristiti određenom vrstom sile;
 - razinom ovlasti koja se zahtijeva prethodno primjeni bilo koje vrste sile; i
 - izvješća koja se moraju sastaviti nakon svake primjene sile.

Sredstva vezivanja

- 68.1. Uporaba lanaca i okova bit će zabranjena.
- 68.2. Lisice, specijalne košulje za sputavanje i drugi oblici ograničavanja kretanja neće se koristiti, osim:
- ako je nužno, kao oprez zbog bijega tijekom sprovođenja i pod pretpostavkom da će biti uklonjena kad se zatvorenik pojavi pred sucem ili drugim upravnim tijelom te ako nadležno tijelo ne zahtijeva drugačije; ili
 - po nalogu upravitelja, ako su druge metode kontrole neuspješne, a radi zaštite zatvorenika od samoozljeđivanja, ozljeđivanja drugih ili radi sprječavanja ozbiljnog oštećivanja stvari, sve pod pretpostavkom da će u takvim slučajevima upravitelj odmah obavijestiti liječnika i podnijeti izvješće nadležnom višem tijelu zatvorske uprave.
- 68.3. Sredstva vezivanja neće se koristiti dulje vrijeme no što je to nužno potrebno.
- 68.4. Način uporabe sredstava vezivanja propisat će se zakonom.

Oružje

- 69.1. Zatvorsko osoblje nikad neće nositi smrtonosno oružje u krugu zatvora, osim u situacijama operativne hitnosti.

- 69.2. Otvoreno (neskriveno) nošenje drugog oružja, uključujući gumenе palice, od strane osoba koje su u izravnom kontaktu sa zatvorenici bit će zabranjeno u krugu zatvora, osim ako je to potrebno radi sigurnosti zatvorenika i zatvora u svrhu rješavanja određenog incidenta.
- 69.3. Osoblje neće imati oružje osim ako je osposobljeno za njegovu uporabu.

Molbe i pritužbe

- 70.1. Zatvorenici će, pojedinačno ili skupno, imati svakodnevno mogućnost podnošenja molbi ili pritužbi upravitelju zatvora ili drugom nadležnom tijelu.
- 70.2. Ako se problem može riješiti mirenjem, prvo će se iscrpiti ta mogućnost.
- 70.3. Ako je molba odbijena, ili je pritužba odbacena, zatvorenik će imati pravo žalbe višem nezavisnom tijelu.
- 70.4. Zatvorenike se neće kažnjavati zato što su podnijeli zahtjev ili pritužbu.
- 70.5. Nadležno tijelo razmotrit će sve pisane pritužbe zatvorenikovih srodnika kad oni imaju razloga vjerovati u povredu zatvorenikovih prava.
- 70.6. Zakonski zastupnici ili organizacije koje se bave dobrobiti zatvorenika ne smiju podnijeti nikakvu pritužbu u korist zatvorenika bez njegove suglasnosti.
- 70.7. Zatvorenici su ovlašteni tražiti pravni savjet o podnošenju pritužbi te o postupku po žalbi i o pravnoj pomoći kad je to u interesu pravde.

V. dio

Upravljanje i osoblje

Rad u zatvoru kao javna služba

71. Zatvore će se smatrati dijelom državne službe, odvojeno od vojske, policije ili službi kaznenog progona.
- 72.1. Zatvorima će se upravljati unutar etičkog sadržaja koji priznaje obvezu postupanja sa zatvorenici na ljudski način i poštujući dostojanstvo svojstveno ljudskim bićima.
- 72.2. Osoblje će se ponašati na način kojim pokazuje jasno shvaćanje svrhe zatvorskog sustava. Upravljanje će omogućiti vodstvo u

pogledu najboljih načina postizanja navedene svrhe.

- 72.3. Dužnosti osoblja veće su od toga da budu obični čuvari i odnose se na potrebe za ostvarivanjem reintegracije zatvorenika u društvo nakon izdržavanja kazne kroz programe pozitivne brige i pomoći.
- 72.4. Osoblje će djelovati sukladno visokim profesionalnim i osobnim standardima.
73. Zatvorske će vlasti dati visoku važnost pravilima koja se odnose na osoblje.
74. Posebna će se pažnja posvetiti uređivanju odnosa između osoblja koje izravno radi sa zatvorenici i samih zatvorenika.
75. Osoblje će se svakodnevno ponašati i obavljati svoje dužnosti na način koji pozitivnim primjerom utječe na zatvorenike i time utječe na njihov odnos poštovanja.

Odabir zatvorskog osoblja

76. Osoblje će se pažljivo birati, prikladno osposobljavati, prilikom prijma i nadalje, biti plaćeno kao profesionalni službenici i imati položaj koji je cijenjen u građanskom društvu.
77. Pri odabiru novog osoblja, zatvorske će uprave težište stavljati na potrebu za samosvojnošću, ljudskošću, profesionalnom osposobljenošću i osobnom prikladnošću za složen posao koji će trebati obavljati.
78. Profesionalno zatvorsko osoblje u redovitim će se okolnostima primati na neodređeno vrijeme i imat će status javnih službenika sa sigurnim zaposlenjem, pod pretpostavkom dobrog obavljanja poslova, učinkovitosti, dobrog fizičkog i psihičkog zdravlja i primjerenog stupnja obrazovanja.
- 79.1. Plaće će biti takve da privuku i zadrže prikladno osoblje.
- 79.2. Posebna prava i uvjeti zaposlenja odražavat će točnu prirodu posla kao dijela službi za provedbu zakona.
80. Kad je potrebno zaposliti osoblje na određeno vrijeme, navedeni će se kriteriji primjenjivati i na njih u prikladnoj mjeri.

Izobrazba zatvorskog osoblja

- 81.1. Prije stupanja na posao, osoblje će proći tečaj osposobljavanja s obzirom na svoje opće i posebne obveze te će trebati položiti teoretske i praktične ispite.

- 81.2. Upravljanjem će se osigurati da tijekom rada cjelokupno osoblje održava i poboljšava znanja i profesionalnu osposobljenost putem tečajeva tijekom trajanja službe te kroz razvoj koji će se organizirati u prikladnim vremenskim razmacima.
- 81.3. Osoblje koje radi sa specifičnim grupama zatvorenika, kao što su strani državljani, žene, maloljetnici ili psihički oboljeli zatvorenici i slično pohađat će posebne tečajeve s obzirom na specifičnosti svog posla.
- 81.4. Izobrazba sveg osoblja uključivat će poduku o međunarodnim i nacionalnim izvorima i standardima ljudskih prava, posebice iz Europske konvencije o ljudskim pravima i iz Europske konvencije o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i iz primjene Europskih zatvorskih pravila.

Upravljanje zatvorom

82. Osoblje će biti odabrano i raspoređeno na osnovi jednakosti, bez diskriminacije na temelju spola, boje kože, rase pripadnosti, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veza s nacionalnim manjinama, imovinskog stanja, rođenja ili drugog statusa.
83. Uprave zatvora uvest će sustave organizacije i upravljanja koji:
- osiguravaju trajno upravljanje zatvorima primjereno visokim standardima koji su sukladni međunarodnim i regionalnim propisima o ljudskim pravima i koji
 - omogućuju dobru komunikaciju između zatvora i između različitih kategorija osoblja u pojedinim zatvorima te omogućuju odgovarajuću suradnju između različitih odjela, kako unutar zatvora tako i izvan njega, a time se osigurava djelotvornost službi za zatvorenike, posebice s obzirom na brigu i reintegraciju zatvorenika.
- 84.1. Svaki će zatvor imati za takav posao primjereno osposobljenog upravitelja, i to po karakteru, upravljačkim sposobnostima, primjerenom profesionalnoj izobrazbi i iskustvu.
- 84.2. Upravitelji će biti zaposleni na puno radno vrijeme i sve svoje vrijeme posvetit će službenim dužnostima.
- 84.3. Uprave zatvora osigurat će da je svaki zatvor svakodobno u punoj nadležnosti rukovođenja upravitelja, njegova pomoćnika ili druge ovlaštene osobe.
- 84.4. Ako je upravitelj odgovoran za više od jednog zatvora, uvijek će postojati još jedna službena osoba uz njega također zadužena za svaki od tih zatvora.
85. Među zatvorskim će osobljem biti jednakomjerno zastupljeni muškarci i žene.
86. Postojat će načini na koje će se uprava zatvora konzultirati sa svim osobljem o općim pitanjima, a posebice o pitanjima koja se odnose na uvjete zaposlenja.
- 87.1. Postojat će načini kojima će se poticati najbolja moguća komunikacija između rukovodećih službenika, drugog osoblja, vanjskih agencija i zatvorenika.
- 87.2. Upravitelj, rukovodeći službenici i većina drugog osoblja zatvora bit će osposobljeni govoriti jezikom kojim se služi najveći broj zatvorenika u tom zatvoru odnosno koji razumije najveći broj zatvorenika.
88. Evropska zatvorska pravila primjenjivat će se i u privatnim zatvorima ako postoje.

Specijalizirano osoblje

- 89.1. Koliko je god moguće, zatvorsko će osoblje uključivati dostatan broj specijalista kao što su psihijatri, psiholozi, socijalni radnici i radnici socijalne skrbi, učitelji i strukovni učitelji, instruktori tjelesnog odgoja i sporta.
- 89.2. Gdje je god moguće, poticat će se prikladni povremeni djelatnici i volonteri da pridonesu aktivnostima za zatvorenike.

Obavještanje javnosti

- 90.1. Uprave zatvora trajno će obavještavati javnost o svrsi zatvorskog sustava i o poslovima koje obavlja zatvorsko osoblje radi poticanja boljeg razumijevanja javnosti glede uloge zatvora u društvu.
- 90.2. Tamo gdje je to primjereno, uprave zatvora poticat će pojedince i udruge na volonterski rad u zatvorima.

Istraživanje i procjena

91. Uprave zatvora podržavat će programe istraživanja i procjene svrhe zatvora, njegove uloge u demokratskom društvu i mjere u kojoj ispunjava svoju svrhu.

VI. dio

Inspekcije i promatranje

Vladine inspekcije

- 92.1. Vladina služba obavljat će redovite inspekcije zatvora kako bi utvrdila da je njihov rad sukladan zahtjevima nacionalnog i međunarodnog prava te odredbama Pravila.

Nezavisno promatranje

- 93.1. Uvjete u kojima se izdržava kazna zatvora i postupanje sa zatvorenicima promatrat će nezavisno tijelo ili nezavisna tijela nalazi kojih će se javno objavljivati.
- 93.2. Takvo nezavisno promatračko tijelo ili tijela poticat će se na suradnju s međunarodnim agencijama koje su na temelju zakona ovlaštene posjećivati zatvore.

VII. dio

Neosuđeni zatvorenici

Položaj neosuđenih zatvorenika

- 94.1. U smislu Pravila, neosuđeni zatvorenici su zatvorenici kojima je sudbena vlast odredila mjeru pritvora prije početka suđenja, donošenja odluke o krivnji ili izricanja kazne.
- 94.2. Sukladno odluci države, neosuđenim zatvorenicima mogu se smatrati i oni osuđeni zatvorenici kojima je izrečena zatvorska kazna, ali žalbe kojih još nisu pravomoćno riješene.

Pristup neosuđenim zatvorenicima

- 95.1. Na pravila koja se primjenjuju na neosuđene zatvorenike ne smije utjecati mogućnost da u budućnosti budu osuđeni za kazneno djelo.
- 95.2. Pravila ovog dijela utvrđuju dodatne mehanizme zaštite neosuđenih zatvorenika.
- 95.3. U postupanju s neosuđenim zatvorenicima, uprave zatvora rukuodit će se pravilima koja se primjenjuju na sve zatvorenike i dopuštaju neosuđenim zatvorenicima sudjelovanje u raznovrsnim aktivnostima propisanim tim pravilima.

Smještaj

96. U najvećoj mogućoj mjeri neosuđenim zatvorenicima bit će pružena opcija smještaja u

jednokrevetnim ćelijama, osim ako bi mogli imati koristi od skupnog smještaja s drugim neosuđenim zatvorenicima ili ako sud posebno odredi oblik smještaja za točno određenog neosuđenog zatvorenika.

Odijevanje

- 97.1. Neosuđenim zatvorenicima dopustit će se nošenje vlastite odjeće ako je prikladna za nošenje unutar zatvora.
- 97.2. Neosuđeni zatvorenici koji nemaju vlastitu prikladnu odjeću dobit će odjeću različitu od one koju nose osuđeni zatvorenici.

Pravni savjet

- 98.1. Neosuđeni zatvorenici bit će izričito obaviješteni o pravu na pravni savjet.
- 98.2. Osigurat će se uvjeti za pomoć neosuđenim zatvorenicima glede pripreme obrane i susreta s njihovim pravnim zastupnicima.

Veza s vanjskim svijetom

99. Uz iznimku postojanja posebne zabrane sudbene vlasti u određenom pojedinačnom slučaju, neosuđeni će zatvorenici:
- primati posjete i bit će im dopuštena komunikacija s članovima obitelji i drugim osobama na isti način koji vrijedi za osuđene zatvorenike;
 - moći primati dodatne posjete i imati dodatni pristup drugim oblicima komunikacije i
 - imati dostupne knjige, novine i druge novosti.

Rad

- 100.1. Neosuđenim zatvorenicima ponudit će se mogućnost da rade, ali se to od njih neće zahtijevati.
- 100.2. Ako neosuđeni zatvorenici izaberu mogućnost raditi, na njih će se primjenjivati odredbe pravila 26., uključujući i odredbe glede naknade za rad.

Mogućnost primjene programa postupanja koji vrijedi za osuđene zatvorenike

101. Ako to neosuđeni zatvorenik traži, uprave zatvora u najvećoj će mu mogućoj mjeri dopustiti

da se na njega primijene programi postupanja koji vrijede za osuđene zatvorenike.

renicima osuđenim na kaznu doživotnog ili dugotrajnog zatvora.

VIII. dio

Određnice programa postupanja za osuđene zatvorenike

- 102.1. Osim pravila koja se primjenjuju na sve zatvorenike, programi izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike bit će sastavljeni tako da im se omogućí odgovorni život bez počinjenja kaznenih djela.
- 102.2. Izdržavanje kazne zatvora, zbog lišenja slobode, kazna je samo po sebi te zbog toga programi izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike neće dodatno otežavati patnje svojstvene izdržavanju zatvorske kazne.

Primjena programa izvršavanja kazne zatvora za osuđene zatvorenike

- 103.1. Ako ne i prije, provođenje programa izvršavanja kazne zatvora započet će čim je osoba primljena u zatvor u svojstvu osuđenog zatvorenika.
- 103.2. U najkraće moguće vrijeme nakon prijma izradit će se cjelovita izvješća o svim osuđenim zatvorenicima s obzirom na njihovu osobnu situaciju, predložene pojedinačne programe i strategiju njihove pripreme za otpust.
- 103.3. Osuđene zatvorenike poticati će se na sudjelovanje u planiranju njihovih pojedinačnih programa.
- 103.4. Navedeni će programi u najvećoj provedivoj mjeri uključivati :
- rad;
 - obrazovanje;
 - druge aktivnosti i
 - pripremu za otpust.
- 103.5. Socijalni rad, medicinska i psihološka pomoć također mogu biti uključeni u programe postupanja s osuđenim zatvorenicima.
- 103.6. Postojat će sustav izlazaka iz zatvora kao sastavni dio cjelovitog programa postupanja za osuđene zatvorenike.
- 103.7. Zatvorenici koji dadu svoj pristanak mogu biti uključeni u programe popravljanja štete nanesene počinjenim kaznenim djelom.
- 103.8. Posebna će se pažnja obratiti utvrđivanju prikladnih programa postupanja sa zatvo-

Organizacijski aspekti izvršavanja kazne zatvora osuđenih zatvorenika

- 104.1. Što je više moguće i sukladno zahtjevima izraženima u pravilu 17., osigurat će se uvjeti za organiziranje primjene različitih programa postupanja sa specifičnim kategorijama zatvorenika, i to u posebnim zatvorima ili u posebnim odjelima zatvora.
- 104.2. Utvrdit će se postupci za utvrđivanje i redovito ponovo razmatranje programa za zatvorenike nakon pregledavanja odgovarajućih izvješća, sveobuhvatnih konzultacija između nadležnog osoblja kao i konzultacija sa samim zatvorenicima koji će u to biti uključeni u najvećoj provedivoj mjeri.
- 104.3. Ta će izvješća uvijek sadržavati izvješća osoblja koje je izravno zaduženo za određenog zatvorenika.

Rad osuđenih zatvorenika

- 105.1. Sustavni program rada nastojat će pridonositi odrednicama pojedinačnih programa za osuđene zatvorenike.
- 105.2. Od osuđenih zatvorenika koji još nisu u redovitoj životnoj dobi za umirovljenje može se zahtijevati da rade sukladno svojim fizičkim i psihičkim sposobnostima koje utvrđuje liječnik.
- 105.3. Ako se od osuđenih zatvorenika zahtijeva da rade, uvjeti rada bit će u suglasju sa standardima i kontrolama koji se primjenjuju u društvenoj zajednici.
- 105.4. Kad osuđeni zatvorenik sudjeluje u obrazovnim ili drugim programima tijekom radnog vremena te je to sastavni dio planiranog programa izvršavanja kazne zatvora, primat će naknadu za rad kao da radi.
- 105.5. Kad je riječ o osuđenim zatvorenicima, dio njihove naknade za rad ili dio uštede naknade za rad može se koristiti za obeštećenje ako to odredi sud ili ako se s time suglasi određeni zatvorenik.

Obrazovanje osuđenih zatvorenika

- 106.1. Sustavni obrazovni program, uključujući stjecanje vještina, kojem je cilj poboljšanje

- cjelokupnog stupnja obrazovanja zatvorenika kao i njihovih izgleda za vođenje odgovornog života bez počinjenja kaznenih djela ključni je dio programa izvršavanja kazne zatvora osuđenih zatvorenika.
- 106.2. Sve će se osuđene zatvorenike poticati na sudjelovanje u obrazovnim programima i drugim oblicima izobrazbe.
- 106.3. Obrazovni programi za osuđene zatvorenike bit će sastavljeni na način sukladan predviđenoj dužini njihova boravka u zatvoru.
- Otpust osuđenih zatvorenika*
- 107.1. Pravodobno prije otpusta pomoći će se osuđenim zatvorenicima da se primjenom određenih postupaka i posebnih programa osposobe za prijelaz iz života u zatvoru na život na slobodi sukladan zakonu.
- 107.2. Posebice će se za zatvorenike osuđene na dugotrajnije zatvorske kazne poduzeti mjere za osiguravanje postupnog povratka na život na slobodi.
- 107.3. Navedeni se cilj može postići provedbom prethodnog programa otpusta unutar zatvora ili djelomičnim odnosno uvjetnim otpustom pod nadzorom i u kombinaciji s učinkovitom društvenom potporom.
- 107.4. Zatvorske uprave blisko će surađivati sa službama i organizacijama koje nadziru i pružaju pomoć otpuštenim zatvorenicima radi omogućivanja njihova ponovnog stjecanja položaja u društvu, posebice s obzirom na obiteljski život i zaposlenje.
- 107.5. Predstavnicima tih socijalnih službi i organizacija ponudit će se potrebne mogućnosti dolaska u zatvor i kontakt sa zatvorenicima radi omogućivanja pružanja pomoći u pripremama i planiranju pomoći poslije otpusta.
- Dio IX.**
- Usklađivanje Pravila*
108. Europska zatvorska pravila redovito će se usklađivati.

